

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav románských studií Univerzity Karlovy v Praze

Diplomová práce
Karolina Bečvářová

**Demonstrativní predeterminant v současné francouzštině a jeho fungování
v textu**

Demonstrative pre-determiner in current French and its functions in text

Prédéterminant démonstratif en français contemporain et ses rôles dans le texte

Praha, 2011

PhDr. Hana Loucká, CSc.

Děkuji vedoucí této práce PhDr. Haně Loucké, CSc. za trpělivost a metodické vedení celé práci. Práce vznikla jen díky její podpoře jak odborné, tak lidské.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. ledna 2011

Abstrakt a klíčová slova

demonstrativní determinant – aktualizace – identifikace – reference – deixe – anafora
– katafora – literární narativní text

Demonstrativní determinant aktualizuje a identifikuje obecné podstatné jméno tak, že odkazuje k předmětu řeči tohoto obecného jména do situace, do jazykového kontextu nebo do společně sdílené zkušenosti. V literárním narativním textu odkazuje k předmětu řeči fiktivního světa do jazykového kontextu anaforicky/kataforicky, ve zvláštních případech odkazuje do situace fiktivního světa.

demonstrative determiner – actualization – identification – reference – deixis –
anaphora – cataphora – literary narrative text

Demonstrative determiner actualises and identifies a noun by designation the referent of this noun. Demonstrative determiner designates the referent in space (physical surroundings of the speaker), in context, or in common shared experience. In literary text, demonstrative determiner designates the referent in context by anaphora or cataphora, in some cases it designates the referent in fictional space.

déterminant démonstratif – actualisation – identification – référence – deixis –
anaphore – cataphore – texte narratif –

Déterminant démonstratif actualise et identifie le nom commun qu'il précède en désignant son référent. Le déterminant démonstratif „désigne“ le référent qui se trouve dans la situation, dans le contexte ou dans la connaissance partagée. Dans les textes narratifs, le déterminant démonstratif désigne le référent par le procès appelé anaphore/ cataphore. Dans de certains cas, le déterminant démonstratif désigne le référent qui se trouve dans la situation fictive.

Obsah:

Úvod	6
0. Francouzské determinanty	7
0.1 Slovnědruhové vymezení determinantů z hlediska morfosyntaktického s přihlédnutím k distribuci	7–10
0.2 Charakteristika determinantů ze sémantického hlediska a komunikativně-textového hlediska	10-12
1. Demonstrativní determinant	13-14
1.1 Hledisko morfosyntaktické	14-15
1.2 Hledisko sémantické a komunikativně-textové	15-17
1.2.1 Demonstrativní determinant odkazuje do situace	18-22
1.2.1.1 Demonstrativní determinant odkazuje do situace – prostorově	22-23
1.2.1.2 Demonstrativní determinanty odkazují do situace – časově	23-24
1.2.2 Demonstrativní determinant odkazuje do jazykového kontextu	24
1.2.2.1 Anaforická funkce demonstrativního determinantu	24-27
1.2.2.2 Kataforická funkce demonstrativního determinantu	27-28
1.2.3 D. determinant odkazuje do společně sdílené zkušenosti	28-29
1.2.4 Demonstrativní determinant v afektivním užití	29-30
2. Demonstrativní determinant v literárním textu	31
2.1 Demonstrativní determinant na začátku vyprávění	31-32
2.2 <i>Les démonstratifs insolites</i>	33-37
2.3 Efekt ozvláštnění, efekt typizace	37-38
3. Rozbor užití d. determinantu v literárních narativních textech	39
3.1 André Malraux – <i>La condition humaine</i>	39-46
3.2 Michel Tournier – <i>Le Roi des Aulnes</i>	46-56
3.3 Grimm – <i>Contes</i>	56-63
Závěr	64-66
Conclusion	67-69
Résumé	70
Summary	71
Bibliografie	72-74

Úvod

V této práci chceme představit demonstrativní determinant a jeho použití v literárním narativním textu.

V teoretické části nejprve představíme determinanty obecně. Ne všichni autoři a jejich gramatické publikace vyčleňují kategorii determinantů jako samostatnou slovnědruhovou kategorii a začleňují determinanty do kategorie adjektiv.

Dále se budeme věnovat už konkrétně vybranému jevu – demonstrativnímu determinantu. Tento jev budeme nahlížet ze dvou hledisek: z hlediska morfosyntaktického, slovnědruhového a z hlediska sémantického, komunikativně-textového.

Z hlediska morfosyntaktického a slovnědruhového uvedeme formy demonstrativního determinantu a dále pak jaké mluvnické kategorie podstatného jména tyto formy odrážejí.

Sémantické a komunikativně-textové hledisko popíše, jaké funkce může demonstrativní determinant nabývat a jak jsou tyto funkce realizovány i v literárním narativním textu. Pojmy reference, předmět řeči, identifikace, aktualizace budou pro představení demonstrativního determinantu z hlediska sémantického a komunikativně-textového pojmy klíčovými.

V praktické části se budeme věnovat, na základě teoretických závěrů, rozboru fungování demonstrativního determinantu v konkrétních literárních narativních textech vybraných z děl A. Malrauxe, M. Tourniera a z pohádek bratří Grimmů. Tyto texty jsou fiktivní a setkáme se v nich s použitím demonstrativního determinantu, která půjdou interpretovat na základě několika pohledů. Četba literárního narativního textu je vždy záležitostí subjektivní – vždy záleží na čtenáři – a je potřeba tento socio-psychologický faktor zohlednit. V rozboru tedy nebudeme pouze klasifikovat použití demonstrativního determinantu dle kapitol z teoretické části, ale budeme také zkoumat, jak je pro nás (v roli čtenáře) dané použití demonstrativního determinantu interpretovatelné.

0. Francouzské determinanty

Francouzské determinanty aktualizují potenciální jazykové jednotky, obecná jména, jejich určením vnějšími kategoriálními znaky rodu a čísla; zároveň vymezují rozsah jména specifikací (*le livre, mon livre, ce livre*) nebo signalizací přináležitosti k třídě označovaných elementů (*un livre*) či kvantifikací (*deux livres, quelques livres*).

Pro uvedení obecného jména do diskurzu má mluvčí dvě možnosti: buď předpokládá, že předmět řeči označený obecným jménem je identifikovatelný pro spoluúčastníka komunikace, a v takovém případě aktualizuje jméno pomocí identifikujícího (specifikujícího) determinantu (*le livre, ce livre, mon livre*). Nebo předpokládá, že předmět řeči není identifikovatelný pro spoluúčastníka komunikace, a pak aktualizuje obecné jméno pomocí členu neurčitého (*un livre*) anebo pomocí kvantifikujícího determinantu (*deux livres, beaucoup/peu de livres, chaque livre, quelques livres, certains livres*).

0.1 Slovnědruhé vymezení determinantů z hlediska morfosyntaktického s přihlédnutím k distribuci

Pro první definici determinantů jsme si vybrali Grammaire méthodique du français (Riegel et alii, 2007). Riegel determinanty definuje takto:

Le déterminant se définit comme le mot qui doit nécessairement précéder un nom commun pour constituer un groupe nominal bien formé dans la phrase de base[...]On obtient par substitution mutuelle le paradigme des termes susceptibles d'occuper cette position, avec leur variantes, qu'elles soient conditionnées par le contexte phonétique (initiale du mot suivant) ou par le contexte syntaxique (le genre et le nombre du nom) (Riegel, 2007, s. 151).

M. Grevisse vyčlenil ve své gramatice kapitolu *Le déterminant*. V kapitole o adjektivech vysvětluje následujícím způsobem, proč tomu tak učinil:

Il est fréquent que l'on unisse, dans la même catégorie de l'adjectif, l'adjectif qualificatif[...] et l'adjectif déterminatif (que nous traitons dans le chapitre suivant, sous le nom de déterminant). Leur rôle syntaxique les différencie. Cependant, certains adjectifs ont des rapports particuliers avec les déterminants: ce sont les ordinaux[...], les adjectifs possessifs, les adjectifs indéfinis (Grevisse, 1990, s. 150).

J. Šabršula (1975) uvádí, že kromě vlastních jmen musí být ostatní jména ve francouzštině syntakticky určena determinantem. Termín „determinant“ chápe Šabršula úzce: za determinant považuje „omezený počet slov nezbytných k tomu, aby substantivum mohlo nabýt funkce větného členu“ (Šabršula, 1975, s. 21). Dále uvádí, že determinanty lze kumulovat s číslovkami, ale číslovky mohou s determinanty také alternovat. Dodává informaci, že v současné francouzštině determinant vyjadřuje číslo substantiva a do značné míry jeho rod. Šabršula není zastáncem zařazení determinantů do kategorie adjektiv:

Jestliže však definujeme gramatickou kategorii jako množinu forem, které mohou vstupovat do stejných vztahů /tedy nejen morfologicky, ale i syntagmaticky, distribučně/, pak vidíme podstatný rozdíl mezi adjektivem kvalifikujícím a slovy právě uvedenými (pozn. viz *ce, mon, que*). Princip permutace /nebo komutace, alternace/ znaků nám dovoluje identifikovat formy patřící do stejné kategorie (Šabršula, 1975, s. 21).

Uvedeme si ve zkrácené podobě příklad, jež Šabršula uvádí a následně sám analyzuje (Šabršula, 1975, s. 21):

„Le chien noir dort.“

Místo *noir* můžeme dosadit *grand* – *Le grand chien dort*. Slova *noir* a *grand* jsou permutabilní, patří do stejné slovnědruhové kategorie – do kategorie adjektiv. Místo slov *noir* a *grand* však nemůžeme užít slova *le, mon, ce*. Naproti tomu větu *Ce chien noir dort* lze nahradit větou *Mon chien noir dort*. Šabršula na tomto příkladě dokládá, že jednotky *le, mon, ce* mají společné rysy, které z nich činí samostatnou kategorii.

Uvedme zde ještě Robertu Tomassone (1996, s. 215), která začíná popis determinantů stejně jako Šabršula, tedy z hlediska syntaktického. Determinant je podle Tomassone obligátní složka nominálního syntagmatu. Uvádíme část příkladu od Tomassone, ve kterém byly odstraněny determinanty:

...pas ont suffi, et l'on est déjà transporté dans...autre monde. On se sent tout à coup saisi par ...froid et ...froid humide: ...air stagnant, où...rayons bien-aimés de...soleil ne pénètrent jamais,à je ne sais quoi d'aigre, comme s'il ne devait pas être aspiré par... (příklad z Elisée Reclus, *Histoire d'un ruisseau*, citováno v R. Tomassone, 1996, s. 215).

Nejen že tento text je agramatický, ale zároveň je podle Tomassone velmi složité pochopit jeho přesný význam. Na základě výběru determinantu by text nabyl různé interpretace; v první větě bychom dle R. Tomassone mohli mezery vyplnit následovně:

„*Trois pas ont suffi, et l'on est déjà transporté dans l'autre monde*“ (R. Tomassone, 1996, s. 216).

A nyní text v originálním znění:

„*Quelques pas ont suffi, et l'on est déjà transporté dans un autre monde*“ (R. Tomassone, 1996, s. 216).

Tomassone shrnuje, že determinanty tvoří uzavřenou skupinu, jejíž výčet můžeme provést na základě substitucí:

la voix / ma voix / cette voix / une voix / chaque voix / certaine voix / quelque voix / quelle voix / aucune voix atd.

Tomassone tedy, stejně jako Šabršula, zdůrazňuje, že determinanty jsou skupina slov, kterou nelze zaměňovat s adjektivy ani s označením *adjectif démonstratif*, ale je třeba používat označení *déterminant démonstratif* (R. Tomassone, 1996, s. 216).

Argumentace P. Charaudeaua (1992) pro vydělení dvou samostatných slovních druhů, adjektiv a determinantů, je vedena z hlediska sémantického. Podle Charaudeaua je hlavní vlastností adjektiv popis vlastností bytostí nebo věcí vyjádřených jménem:

[...]les adjectifs servent à décrire les propriétés qui sont attribuées à un être représenté par un nom. Or, lesdits adjectifs démonstratifs ne sont porteurs d'aucune propriété (Charaudeau, 1992, s. 214).

H. Weinrich (1989), jenž determinanty charakterizuje v kapitole o členech, uvádí, že členy jsou morfémy, jejichž funkce je uvést do vztahu substantiva a další jazykové znaky, a tím vytvořit mezi nimi vztah determinace:

Les articles sont des morphèmes dont la fonction dans le texte est de mettre des noms en relation avec d'autres signes linguistiques et d'établir ainsi entre eux une relation de détermination (Weinrich, 1989, s. 201).

Shrnutí

V této práci se přikláníme k termínu determinant: souhlasíme s názorem, že determinant má sice společné znaky s adjektivem, nicméně se zároveň od adjektiv významně odlišuje. Adjektivum za prvé netvoří, ale pouze rozšiřuje nominální syntagma. Adjektivum není nutné k tomu, abychom mohli nominální syntagma vytvořit. Naproti tomu determinant identifikuje či kvantifikuje předmět řeči označený substantivem, kdežto adjektivum pouze popisuje vlastnosti označeného předmětu řeči.

0.2 Charakteristika determinantů ze sémantického hlediska a komunikativně-textového hlediska

Z hlediska sémantické stavby věty je význam věty definován Mluvnici češtiny (1987, s. 9-11) dvěma sémantickými složkami: složkou kognitivní a složkou komunikativně-pragmatickou. Mluvnice dále charakterizuje jednu z hlavních vlastností komunikativně-pragmatických složek následovně:

Komunikativně-pragmatické složky větného významu především specifikují participanty (nebo jiné složky) po stránce extenzionální, tj. z hlediska množství a identity denotátů (jde o tzv. delimitaci)(Mluvnice češtiny, 1987, 11).

Podle této charakteristiky Mluvnice češtiny bychom mohli determinanty zařadit též mezi komunikativně-pragmatické složky větného významu a na základě této definice také vyvodit, že determinanty delimitují významový rozsah substantiva identifikací nebo kvantifikací.

Z tohoto pohledu a shodně s dělením Michèle Perret (2005, s. 31-32) můžeme determinanty třídit takto:

1. Determinanty identifikující (identifikátory) s konkrétní specifikací

člen určitý

determinant posesivní

determinant demonstrativní

2. Determinanty kvantifikující (kvantifikátory)

číslovky

determinanty neurčité (quelques, plusieurs, la plupart de...,)

člen dělivý

determinanty komplexní (beaucoup de, peu de, moins de)

Zvláštní místo zaujímá **člen neurčitý**, který nepatří ani k identifikátorům ani ke kvantifikátorům a zčásti patří k oběma uvedeným kategoriím. Uvedeme si základní charakteristiku členu neurčitého podle P. Charaudeaua:

*L'article **un** actualise l'être comme un élément type, c'est-à-dire comme un exemplaire qui vaut pour tous ceux de la classe à laquelle ils appartiennent. Cet exemplaire peut être considéré a) du point de vue de sa classe d'appartenance, pour opposer celle-ci à toute autre classe possible;[...]b) du point de vue de ses propriétés, c'est-à-dire des traits sémantiques qui sont à la fois communs aux éléments de l'ensemble et distincts de ceux d'une autre classe* (P. Charaudeau, 1992, s. 166).

Ilustrujme si nyní tuto charakteristiku na konkrétním příkladě:

Lucie a acheté un livre (Lucie koupila knihu, a nikoliv noviny).

Uvedenou definici členu neurčitého od P. Charaudeaua tedy můžeme parafrázovat následovně: člen neurčitý vymezuje rozsah významu označovaného předmětu řeči jeho náležitostí k třídě elementů, ale předmět řeči neidentifikuje (má aleatorní sémantickou hodnotu).

V textu použitím členu neurčitého mluvčí signalizuje účastníkům komunikace, že předmět řeči není pro ně (ještě) identifikovatelný. Podle H. Weinricha (1989, s. 201) orientuje člen neurčitý pozornost příjemce k následujícímu kontextu, v němž může být zatím neidentifikovaný předmět řeči identifikován a nebo také ne. Weinrichovou terminologií je člen neurčitý označován *article cataphorique* – čili člen, jehož použitím mluvčí orientuje příjemce k tzv. post-informaci. Pro ilustraci použití členu neurčitého uveďme několik konkrétních příkladů:

Je cherche un stylo (Hledám nějaké, jakékoli pero).

V některých situacích mluvčí uvádí nově do textu předmět řeči zcela konkrétní, ale nepovažuje za nutné jej identifikovat spoluúčastníkovi komunikace:

Pierre t'a apporté un livre.

Spoluúčastník komunikace může reagovat:

a) dotazem po identifikaci předmětu řeči

Quel livre?

b) identifikací předmětu řeči

Ah oui, je sais, cela doit être La Jalousie.

Shrnutí

Z hlediska sémantického a komunikativně-textového můžeme determinanty rozdělit na dvě skupiny: skupinu identifikátorů a skupinu kvantifikátorů. Demonstrativní determinant spadá do skupiny identifikátorů. Naším úkolem bude zkoumat, jakým způsobem dochází k naplnění identifikace.

1. Demonstrativní determinant

Při studiu determinantu demonstrativního lze narazit na mnoho problémů, a proto hned na začátku teoretické části musíme definovat jednotlivá kritéria, podle nichž je možno charakterizovat a analyzovat tento jazykový jev. V této práci budeme sledovat hledisko:

a) morfologické (morfosyntaktické a slovnědruhové hledisko)

zde budeme vycházet z prací autorů, kteří toto hledisko zohledňují – např. Riegel (2007), Grevisse (1990).

b) sémantické a komunikativně-textové hledisko

zde budeme sledovat, jak demonstrativní determinant „ukazuje“ na předmět řeči vyjádřený jménem do situace (časově, prostorově), do jazykového kontextu, do společně sdílené (encyklopedické) zkušenosti. Tato kapitola rozpracuje pojem *deixe*, uvedeme také teorii výpovědních plánů É. Benvenista (1966). Autorem, který zohledňuje sémantické hledisko, je například P. Charaudeau (1992). Sémantické i textové hledisko je nahlíženo u M. Perret (2005), D. Maingueneau (2000), H. Weinricha (1989) nebo M.-N. Gary-Prieur (1998).

Je patrné, že jednotlivá hlediska se u jednotlivých autorů kříží, zejména hledisko sémantické s komunikativně-textovým hlediskem, poněvadž hledisko sémantické se protíná s komunikativní rovinou a též s rovinou aktu vypovídání (tj. énonciation).

Toto dělení nás také zavádí k otázce terminologie.

Jak už jsme uvedli výše, v této práci nebudeme používat termínu *adjectif démonstratif*.

Pro hledisko slovnědruhové a morfologické se nabízí jako vhodné označení *predeterminant*. Například Šabršula ho připouští a používá; uvádí, že v roce 1974, kdy reeditoval druhé vydání *Slovníků druhů současné francouzštiny*, toto označení pocházelo od „mladších francouzských lingvistů“. S přihlédnutím k distribuci je označení *predeterminant* akceptovatelné; *ce, cette, ces* vždy předcházejí podstatnému jménu, které určují – *ce beau livre, cette belle voiture*.

Také nalezneme pouhé označení *determinant*. Toto označení je zvoleno u autorů, kteří nezohledňují distribuci a nahlíží jev z morfologického (morfosyntaktického) hlediska.

Z hlediska sémantického a komunikativně-textového je používáno termínu identifikátor. Je to proto, že demonstrativní determinant slouží „ukázáním“ k **identifikaci** předmětu řeči označovaného determinovaným jménem.

Na závěr uvedeme označení, se kterým se lze setkat zejména pro celou kategorii determinantů: **aktualizátory** (Gary-Prieur, 1998) – pojmenování vycházející z hlediska komunikativně-textového, přesněji řečeno z hlediska vypovídání (= řečové produkce = textové produkce = énonciation); toto pojmenování značí, že determinanty **aktualizují** potenciální jazykové jednotky – obecná jména – jejich určením v konkrétní výpovědi realizované v konkrétní komunikativní situaci. Vypovídáním rozumíme řečovou aktivitu, kterou mluvčí **aktualizuje** jazykové jednotky a na základě komunikativní situace je organizuje v diskurzu.

Shrnutí

Z hlediska morfosyntaktického považujeme za nejpřesnější označení demonstrativní predeterminant, v této práci však zůstaneme u vžitého označení demonstrativní determinant. Z hlediska sémantického a komunikativně-textového považujeme demonstrativní determinant za identifikátor: identifikuje ve výpovědi předmět řeči tak, že „ukazuje“ na předmět řeči označený jménem odkazem k tomuto předmětu řeči do jazykového kontextu či do mimojazykové situace. Demonstrativní determinant zároveň funguje jako aktualizátor potenciálních jazykových jednotek při konkrétní realizaci textu.

1.1 Hledisko morfosyntaktické

Riegel uvádí (2007, s. 156), že demonstrativní determinant signalizuje rod a číslo označovaného substantiva, a dokládá toto tvrzení následující tabulkou, ve které jsme pro přehlednost doplnili substantiva:

	SINGULIER		PLURIEL	
	Před souhláskou nebo dyšným „h“	Před samohláskou nebo němým „h“	Před souhláskou nebo dyšným „h“	Před samohláskou nebo němým „h“
MASCULIN	<i>Ce livre/ ce héros</i>	<i>Cet ami/ cet hôtel</i>	<i>Ces livres/ ces héros</i>	<i>Ces amis/ Ces hôtels</i>
FÉMININ	<i>Cette voiture</i>		<i>Ces voitures</i>	<i>Ces amies</i>

(Riegel, 2007, s. 156).

K těmto formám mohou být připojeny částice *-ci*, *-là*.

Weinrich (1989, s. 229) tyto částice nazývá kontrastní přípony a uvádí, že s demonstrativním determinanem obklopují podstatné jméno. Weinrich dále upřesňuje, že tyto částice značí, zda se jedná o blízký, či vzdálený kontext vzhledem k mluvčímu. *Cette table-ci* značí bližší stůl, *cette table-là* značí vzdálenější stůl vzhledem k mluvčímu.

1.2 Hledisko sémantické a komunikativně-textové

Determinant demonstrativní (podobně jako člen určitý a determinant posesivní) **identifikuje** předmět řeči označený determinovaným jménem. Užitím tohoto determinantu mluvčí dává na srozuměnou svému komunikantovi, že předmět řeči vyjádřený substantivem a určený demonstrativním determinanem je pro komunikanta **identifikovatelný** ze situace nebo z jazykového kontextu či ze společně sdílené (encyklopedické) zkušenosti.

Zde se tedy hledisko sémantické protíná s komunikativní rovinou a též s rovinou aktu vypovídání.

M. Perret (2005, s. 42) uvádí, že demonstrativa vyzývají, abychom našli jejich referenta v bezprostřední blízkosti („*voisinage immédiat*“). Tuto blízkost dále Perret vysvětluje a dělí na dva druhy. Buď se jedná o „*voisinage situationnel*“ (situační blízkost), nebo o „*entourage discursif*“ (diskurzivní okolí).

V případě situační blízkosti se dle autorky předmět nachází před našima očima a můžeme na něj ukázat prstem. Perret uvádí následující příklady:

„*Passez-moi ce livre!*“

Dalším příkladem uvedeným M. Perret je případ, kdy výpověď s demonstrativním determinanem je přímo nadepsána na předmětu řeči determinovaného podstatného jména:

„*Cette porte doit rester fermée!*“

Perret na závěr uvádí příklad, kdy se jedná o místo, kde proneseme výpověď:

„*Cette pièce sent le moisi*“ (Perret, 2005, s. 42).

Nyní autorčiny příklady z diskurzního okolí, kdy podle autorky hledáme v **předešlém** kontextu:

„*Un homme entra. Cet homme avait l'air d'un fou.*“

Perret upozorňuje, že se nikdy nesetkáme s následujícím příkladem:

„**Cette route de Marchiennes à Montsou, une route qui...*“ (Perret, 2005, s. 42).

Riegel et alii (2007) nahlíží sémantickou charakteristiku demonstrativního determinantu podobně jako Perret:

Le démonstratif, certes, ne (dé)montre rien. Il connaît deux types d'emploi: Dans ses emplois déictiques, il désigne un référent présent dans la situation de discours ou accessible à partir d'elle. Il peut alors être accompagné d'un geste, d'une mimique ou d'un mouvement qui facilitent l'identification: « Je vais prendre ces chaussures ». Dans ses emplois non déictiques, il identifie anaphoriquement un référent déjà évoqué au moyen d'une description identique ou différente:

« J'ai planté un petit sapin. Mais ce sapin/cet arbre ne pousse pas vite » (Riegel, 2007, s. 156).

Riegel v této definici shrnuje, co jsme již nastínili na začátku této kapitoly a co dále v teoretické části naší práce rozpracujeme. Determinanem demonstrativním mluvčí „ukazuje“ na předmět řeči vyjádřený jménem

a) **do situace:**

- **prostorově** – zde má mluvčí i spolukomunikant předmět řeči před očima a verbální ukazování bývá často doprovázeno i gestem:

Donne-moi ces cinq euros!

- **časově** – časové označování je vztahováno k aktuální situaci mluvčího (*maintenant*)

Ce soir, on va danser!

b) do jazykového kontextu:

- *Il a enfin prononcé cette phrase importante: „Je t’aime!“*

c) do společně sdílené zkušenosti (spoluúčastníků komunikace):

- *Hier j’ai téléphoné à Marie.*

Encore? Cette fille! Ne m’en parle pas d’elle!

d) do společně sdílené encyklopedické zkušenosti:

- *Pourquoi visiter cette banlieue troublée?*

Na závěr této části je nutné vysvětlit, jak chápeme termín reference a termín referent – předmět řeči. Reference je pilířem celé sémantické charakteristiky demonstrativního determinantu. Jak jsme uvedli výše, všichni autoři s termínem reference v sémantické charakteristice demonstrativního determinantu operují.

Referenci chápeme dle H. Loucké (2005, s. 24) jako vztah mezi jazykovou jednotkou a jejím referentem (tedy předmětem řeči, který je touto jazykovou jednotkou označen). Autorka dále rozděluje, k čemu jazykové jednotky odkazují: jazykové jednotky odkazují k předmětům řeči do situace (*le contexte situationnel*), do sdílené zkušenosti (*la connaissance partagée relevant de la situation*) nebo do jazykového kontextu (*le contexte linguistique*, nazývaný dle autorky také *cotexte*). Autorka uvádí na základě výše uvedeného rozdělení následující typy reference (H. Loucká, 2005, s. 24-26):

- 1) *la référence situationnelle* (situační reference)
- 2) *la référence contextuelle* (jazykově kontextová reference)
- 3) *la connaissance partagée* (sdílená zkušenost).

1.2.1 Demonstrativní determinant odkazuje do situace

Odkazování do situace je vztah mezi jazykovou jednotkou a jejím předmětem řeči, který se nachází přímo v situaci (Perret, 2005, s. 16). Takový typ odkazování se nazývá exofora – *exophore*, tj. odkazování vně textu (Loucká, 2005, s. 24).

Jiní lingvisté označují odkazování do situace jako *deixi* (Tomassone, 1996), *embranchage* (Benveniste, 1966) a výrazové prostředky této operace označují jako *déictiques personnels, spatiaux, temporels* (Tomassone, 1996), *embrancheurs* (Benveniste, 1966), *shifters* (Jakobson, 1963).¹ Výrazové prostředky deixe chápeme jako jazykové jednotky referenčně prázdné, jež vstupují do referenčního vztahu až v konkrétní situaci.

Deixi definuje F. Štícha (1999, s. 124) jakožto „jazykově vyjádřené ukazování“ (někteří lingvisté dle Štíchy používají i termínu *ostenze*). Sám Štícha upozorňuje, že tento termín je často používán v různých významech. Štícha dále uvádí následující příklad i s vysvětlením:

„Ty záclony jsou zažloutlé.“

Podle Štíchy se jedná v tomto případě o tzv. *deixi* verbální; mluvčí poukazuje na záclony, ale záclony má s adresátem před očima. Štícha říká, že není podstatné, zda toto verbální ukazování je ještě doplněno o gesto (Štícha, 1999, s. 124-125).

Na základě Štíchova tvrzení můžeme podobný závěr vyvodit i ve francouzštině. Příklad:

Je n'aime pas ce café.

Pokud tuto větu proneseme a adresát sedí vedle nás na pohovce, stačí tato výpověď a nemusíme již doplnit žádné gesto.

Výklad deixe najdeme i u M. Perret (2005, s. 63), podle níž je deixe operace, která slouží k naplnění referenčního smyslu deiktik, tj. identifikátorů odkazujících do situace, jež francouzští lingvisté označují podle Benvenista (1966) *embrancheurs*.

---

¹ R. Jakobson (1963) uvádí, že si výraz *shifters* vypůjčil od dánského jazykovědce Jense Otta Harryho Jespersena.

V této práci budeme chápat deixi jako exoforické odkazování – odkazování vně textu do situace k předmětům řeči, k mluvčímu a jeho časoprostorové situaci v momentu vypovídání.

Problematiku *embrayeurs* (označení dle Benvenista) rozpracovali dále například J. M. Adam (1976), D. Maingueneau (2000), M. Perret (2005) a další.

J. M. Adam (1976, s. 314) uvádí, že v jazyce existují jednotky, které mají stálý neměnný statut, a pak jednotky, které vycházejí z aktu vypovídání, a pouze účastníci tohoto aktu vypovídání jsou schopni pochopit, k čemu tyto jazykové jednotky odkazují. Adamovo tvrzení ilustrujeme na vlastním příkladě: slovo Budapešť má neměnný statut a označuje hlavní město Maďarska, naproti tomu označení můj pes je definovatelné pouze na základě konkrétní a situačně zakotvené výpovědi.

Teorie deiktik (*embrayeurs*) je rozpracována u É. Benvenista v teorii výpovědních plánů. Benvenistova teorie výpovědních plánů je založena na soustavě časů, jež tyto plány konstituují: výpovědní plán (*plan d'énonciation*) je podle Benvenista rámeček, ve kterém se realizuje výpověď (*énoncé*).

Výpovědní plán, který Benveniste (1966, s. 242) nazývá *discours*, je založen na časech présent – passé composé – futur.² Tento výpovědní plán je vztahován k aktuální časoprostorové situaci mluvčího nejenom užitím základních časů, ale také užitím deiktik (*embrayeurs*) osobních *je – tu*, časových *hier – aujourd'hui – demain – maintenant*, místních *ici*. Ve výpovědním plánu nazvaném *discours* se realizují výpovědi v kódu mluveném i psaném – mluvená konverzace, divadelní hry, didaktické texty, korespondence, memoáry (Benveniste, 1966, s. 242).

Výpovědní plán, který Benveniste (1966, s. 239) nazývá *histoire*, je rámeček založený na užití základních časů passé simple-aoriste, imparfait a plus-que-parfait. Tento výpovědní plán se vyznačuje absencí vztahu k momentu vypovídání, která se projevuje absencí deiktik osobních, časových a místních. Benveniste uvádí:

„*Il s'agit de la présentation des faits survenus à un certain moment du temps, sans aucune intervention du locuteur dans le récit*“ (Benveniste, 1966, s. 239).

Ve výpovědním plánu nazvaném *histoire* se realizují výpovědi v kódu psaném.

Termín *discours* byl později nahrazen termínem *le plan d'énonciation actuel* (J. M. Adam), *le plan d'énonciation embrayé* (D. Maingueneau). Termín *histoire* byl nahrazen termínem *le plan d'énonciation historique* (J. M. Adam), *le plan d'énonciation non embrayé* (D. Maingueneau).

V řadě psaných textů nalezneme prolínání obou výpovědních plánů (zejména v textech literárních).

Je třeba uvést i další autory, jejichž práce se vztahují přímo k demonstrativním determinantům a odkazování do situace:

Podle G. Kleibera (1983, s. 100) demonstrativní determinanty ukazují na předmět řeči tak, že fungují jako tzv. *doigt tendu* – zdvižený prst, který „směřuje“ na předmět řeči, stejně jako šipka označuje směr, ve kterém se daný předmět nachází, nebo jako ručičky hodin označují, kolik je hodin.

Aby demonstrativní determinant mohl sloužit jako ukazující prst, musí být splněny některé podmínky, které Kleiber shrnuje takto:

- 1) předmět řeči musí „existovat“
- 2) musí být „ukazatelný“
- 3) musí být přítomný v aktu vypovídání
- 4) demonstrativní determinant doplněný o gesto musí být indikátorem směru nebo alespoň lokalizátorem, který posluchači pomůže najít předmět řeči v konkrétním vypovídání. Kleiber dále uvádí, že velmi často bývají splněny pouze první a druhá podmínka – existence předmětu řeči a „ukazatelnosti“ (Kleiber, 1983, s. 99-115).

Tento názor sdílí i Gary-Prieur (1998) zdůrazňujíc, že nikoli demonstrativní determinant, ale mluvčí ukazuje na předmět. Dle autorky demonstrativní determinant jen přitahuje pozornost, ale sám o sobě nic a nikoho identifikovat nemůže, je tzv. „*un désignateur sémantiquement incomplet*“ (Gary-Prieur, 1998, s. 14).

---

² É. Benveniste (1966, s. 242) uvádí présent, passé composé a futur jako základní časy *discours*, nicméně dodává, že ve výpovědním plánu *discours* jsou možné všechny časy, vyjma **aoristu**, tj. passé simple.

Jak už jsme uvedli, odkazování do situace může být doplněno o gesta, která slouží k ukázání na předmět řeči, o kterém mluvčí hovoří. Weinrich (1989, s. 234) vysvětluje, že právě kvůli použití gest byl demonstrativní determinant často označován jako *déictique* nebo *monstratif*. Weinrich toto označení považuje za nepřesné: je nepřesné, pokud budeme používat termín *montrer* nebo *désigner* (původem z řeckého *deixis*) doslovně. Naopak tento termín je pro Weinricha akceptovatelný, pokud jím vysvětlíme pokyn od mluvčího k receptorovi s cílem zdůraznit referenční identitu mezi několika i rozdílnými označeními (téhož předmětu řeči).

Marie-Noëlle Gary-Prieur (1998, s. 17) mluví o „subjektivitě“, která je znakem demonstrativního determinantu v deiktickém použití. Gary-Prieur tento fakt dokládá tím, že gesto přiřazené k demonstrativnímu determinantu je vždy gesto, které činí mluvčí, proto použití demonstrativního determinantu může mít afektivní příznak:

Il est clair pour tout le monde que le „geste“ associé au démonstratif est celui du locuteur, et on explique par là la forte charge affective qui peut accompagner l'emploi d'un démonstratif (Gary-Prieur, 1998, s. 17).

Kromě afektivního příznaku v užití demonstrativního determinantu Gary-Prieur (1998, s. 17) dále upozorňuje, že při výkladu demonstrativních determinantů nestačí brát v úvahu pouze mluvčího, ale je třeba se zaměřit také na adresáta. Gesto u demonstrativního determinantu se dle Gary-Prieur musí analyzovat s přihlédnutím ke třem stranám: ten, kdo ukazuje, to, co je ukazováno, a ten, komu ukazujeme. Právě třetí strana – adresát – bývá podle autorky často opomíjena. Gary-Prieur toto tvrzení opírá o fakt, že historie francouzského demonstrativního determinantu je jasně založena na vztahu k *je* a *tu*.³ Determinant *ce* podle autorky umožňuje uvést předmět řeči jako ukotvený ve vztahu k osobám v rámci výpovědního plánu diskurzu (*discours*), a tím dodat jakémukoliv předmětu řeči diskurzivní dimenzi.

---

³ Gary-Prieur zastává názor, že *je* a *tu* je základním kamenem definice výpovědního plánu *discours*. Autorka se opírá o definici Émila Benvenista a z této definice vyvozuje definici *discoursu* jako způsob vyprávění založený na interpersonálním vztahu mezi *je* a *tu* (Gary-Prieur, 1998, s. 17).

Gary-Prieur nabízí následující rovnici:

„*Ce N = un x qui est un N et sur lequel je attire l'attention de tu*“ (Gary-Prieur, 1998, s. 18).

Autorka vysvětluje, že tato rovnice podtrhuje asymetrii mezi dvěma osobami v rámci výpovědního plánu diskurzu v přístupu k předmětu řeči; předmět řeči *x* je nutně identifikovatelný pro mluvčího, ale nemusí být nutně identifikovatelný pro adresáta. Tato hypotéza je podle autorky jediná relevantní pro vysvětlení použití demonstrativního determinantu na začátku vyprávění nebo v situaci, kde nemůžeme použít gesto. V takovém použití má demonstrativní determinant ten efekt, že apeluje na adresáta, a Gary-Prieur tento efekt dokonce přirovnává ke konativní a expresivní funkci:

Le démonstratif a donc pour effet (quelle que soit la réalisation de cet effet, qui dépend de la particularité du discours) de faire appel au destinataire et je parlerais volontiers d'une „fonction conative“ associée à la „fonction expressive“ couramment reconnue à la désignation démonstrative (Gary-Prieur, 1998, 19).

1.2.1.1 Demonstrativní determinant odkazuje do situace – prostorově

V případě, že demonstrativní determinanty odkazují do situace prostorově, je třeba vždy definovat, kde se mluvčí nachází, tj. *ici* mluvčího. Až poté, kdy adresát ví, kde je *ici* mluvčího, může pochopit, k jakým předmětům řeči demonstrativní determinanty (a samozřejmě i jiná deiktika) odkazují.

Charaudeau (1992, s. 221) rozděluje odkazování do situace na tři následující podkategorie a uvádí i následující okomentované příklady:

1) odkazování do místní situace bez upřesnění:

„*Il a été tiré de l'édition originale de cet ouvrage quarante exemplaires!*“

(Charaudeau uvádí, že ukázka je z 2. stránky přebalu knihy.)

„*Puis-je savoir qui est cette charmante personne que tu ne m'as pas présentée?*“

(Charaudeau uvádí, že jde o přímou řeč mluvčího, který ukazuje na jednoho z hostů.)

„*Reçois cette bague en gage de ma fidélité.*“

(Charaudeau uvádí, že jde o příklad ze svatebního obřadu.)

2) odkazování do místní situace s upřesněním: Charaudeau upřesňuje, že v tomto druhu odkazování mluvčí označuje za pomoci přípony *-ci* to, co je v jeho subjektivně vnímaném prostoru bližší, a za pomoci přípony *-là* to, co je vzdálenější:

„*Cette photo-ci* ma plaît *plus que celle-là*.“

3) odkazování do místní situace s nepravým upřesněním:

„*De ces deux toiles, c'est celle-là* que je préfère.“

(Charaudeau příklad analyzuje tak, že plátna se nacházejí ve stejné vzdálenosti od mluvčího. P. Charaudeau, 1992, s. 221).

Demonstrativní determinanty tedy odkazují prostorově do situace k bytosti nebo věci, která se nachází v zorném poli mluvčího i jeho adresáta.

1.2.1.2 Demonstrativní determinanty odkazují do situace – časově

Výchozím bodem časové osy je moment vypovídání mluvčího, tzv. *maintenant* mluvčího. Tento moment, kdy se mluvčí vyjadřuje, se shoduje s **prézentem**. Charaudeau (1992, s. 222) uvádí následující příklady:

1) odkazování do časové situace bez upřesnění:

ce matin, ce soir, cet après-midi, ce midi, cette année, cette semaine, en ce moment, en cette époque atd.

„*J'accuse réception ce jour de votre lettre du 8 courant[...]*“

(Charaudeau uvádí, že jde o obchodní dopis.)

„*Ce matin, j'ai fait la grasse matinée*.“

2) odkazování do časové situace s upřesněním – pomocí částic *-ci* a *-là*

- částice *-ci* značí podle Charaudeaua moment v minulosti nebo budoucnosti, který má časové pouto s prézentem aktu vypovídání mluvčího:

„*Ces jours-ci nous ne nous sommes pas vus souvent*.“

(Charaudeau interpretuje spojení jako „*ces jours derniers*“.)

„*À cette heure-ci, il y a cinq ans, nous fîmes connaissance*.“

(Charaudeau interpretuje spojení jako „*à l'heure de maintenant, il y a cinq ans*“.)

„*Cette époque-ci est celle de tous les bouleversements*.“

(Charaudeau interpretuje spojení jako „*l'époque dans laquelle nous vivons et continuerons de vivre*“.)

- částice *-là* značí podle Charaudeaua moment v minulosti nebo budoucnosti, který nemá už žádné časové pouto s přítomností vyprávění mluvčího, a dodejme tedy, že už neodkazuje do situace:

„*Ce matin-là*, en se réveillant, il découvrit un poil insolite sur le bout de son nez.“ (Toho rána, našel po probuzení na konci svého nosu zvláštní chlup.)

„*Cette année-là*, il y eut une récolte mémorable.“

(Toho roku byla památná úroda.)

(příklady a jejich interpretace P. Charaudeau, 1992, s. 222).

Rovněž Weinrich (1989, s. 235) uvádí, že výchozím bodem časového vnímání je moment vyprávění mluvčího, a dále že další doplňkové informace, obsažené normálně ve slovesných časech nebo příslovcích času, upřesňují, zda se jedná o retrospektivu, neutrální perspektivu nebo prospektivu.

1.2.2 Demonstrativní determinant odkazuje do jazykového kontextu

Odkazování do jazykového kontextu chápeme dle H. Loucké tak, že demonstrativní determinanty odkazují do jazykového kontextu k jiné jazykové jednotce, jejímž prostřednictvím je teprve odkazováno k předmětu řeči v mimojazykové situaci. Tento druh odkazování se nazývá endofora – *endophore* neboli odkazování do textu (H. Loucká, 2005, s. 25).

Jazyková jednotka, k níž odkazuje demonstrativní determinant, může být zmíněna v předešlém kontextu (pak mluvíme o anaforickém odkazování) nebo v kontextu následujícím (pak mluvíme o kataforickém odkazování).

1.2.2.1 Anaforická funkce demonstrativního determinantu

Demonstrativním determinantem identifikuje mluvčí v konkrétní aktuální výpovědi předmět řeči jako týž, který byl v bezprostředním předchozím jazykovém kontextu již zmíněn a velmi často uveden do textu poprvé. Anaforickým odkazem na

zmíněný předmět řeči do předchozího jazykového kontextu posiluje mluvčí identitu tohoto předmětu řeči, tj. posiluje textovou koherenci (anafora se může samozřejmě realizovat i v rámci jediné věty, respektive souvětí, např. *La fille qui a bu ce vin ne se sent pas bien*).

Mnoho autorů nabízí různá dělení anafor. My uvedeme dělení podle Charaudeaua (1992) a Loucké (2005).

Charaudeau (1992) nabízí dělení na základě vyjádření, které je použito pro anaforizaci předmětu řeči. Uvádíme nejen autorovo dělení, ale i jeho příklady a odkud tyto příklady čerpal:

- 1) anafora s použitím opakování substantiva nebo synonyma – „avec reprise du même terme“
„Mais il existe une limite en dessous de laquelle les détails deviennent flous; **cette** limite s'appelle la distance minimale de vision distincte. **Cette** distance varie d'un observateur à l'autre“ (Manuel de physique).
- 2) anafora s použitím shrnujícího výrazu – „avec emploi d'un terme – résumé“
„Les sons râpeux, sortes de cris que les jazzmen aiment à tirer de leurs instruments à vent [...] qu'ils savent aussi faire gémir, grogner, se plaindre ou ricaner de toutes sortes de tons. [...] Faire sentir qu'à la base de **ces** mélodies [...], il y a **ce** cri, **ce** gémissement, **ce** grognement ou **ce** rire[...]“ (M. Leiris, *A cor et à cri*, Gallimard).
- 3) anafora s použitím specifického výrazu, který dříve zmíněný předmět řeči označí pomocí jedné z jeho částí, jedné z jeho zvláštností nebo ho jednoduše upřesní – „avec emploi d'un terme spécifique qui reprend l'antécédent en désignant l'une de ses parties, de ses composantes, de ses particularités ou, tout simplement, en le précisant“
„À cette altitude, les gouttelettes se transforment en cristaux de glace [...]. **Ces** particules s'électrisent alors au contact de [...]“ (Manuel de physique).
- 4) anafora s použitím metafory – „avec emploi d'un terme métaphorique“
„La drogue, **ce** fléau des temps modernes!“
- 5) anafora s použitím substituce – „avec emploi d'une forme de substitution“

– zde Charaudeau doplňuje, že se jedná o substituce pomocí zájmen *celui*, *celle*, *ceci*, *cela*. Tato zájmena nejsou sice předmětem naší práce, uvedeme alespoň jeden příklad:

„*Dans ces cas aussi l'attaque présente les mêmes phases que celles observées dans la corrosion d'une carrosserie*“ (Manuel de Physique).

(P. Charaudeau, 1992, s. 223-224).

H. Loucká (2005, s. 34) uvádí následující typy anafor: koreferenční anaforu, založenou na identitě předmětů řeči (*anaphore coréférentielle*), a anaforu, která je založená na vztazích množinových či vztazích významové podobnosti, tedy nikoli na identitě předmětů řeči (*anaphore reposant sur des relations non-coréférentielles*).

Anaforu koreferenční autorka dělí podle lingvistických postupů a ilustruje na příkladech následovně:

- 1) „*la reprise par le même nom*“ – anaforizace pomocí stejného výrazu
„*Près de la fenêtre, il y a un fauteuil. Ce fauteuil est très ancien.*“
- 2) „*la reprise par une autre espèce de mot*“ – anaforizace pomocí jiného slovního druhu
„*Il a perdu ses parents dans un accident. Cette perte l'a changé beaucoup.*“
- 3) „*la pronominalisation (la substitution pronominale)*“ – anaforizace pomocí pronominalizace (tento případ pro demonstrativní determinant není pertinentní)
- 4) „*la substitution lexicale*“ – anaforizace pomocí lexikální substituce
„*Je lis l'Immortalité. Ce roman a été publié il y a 15 ans.*“
(H. Loucká, 2005, s. 35-38).

Pro druhý typ anafory uvádí H. Loucká následující dělení:

- 1) anafora, která se opírá o množinové vztahy – „*anaphore reposant sur des relations d'entité*“
  - a) částečná anafora – „*anaphore partielle*“
„*J'ai vu tes amis. Certains partent en vacances demain.*“
  - b) divergentní anafora – „*anaphore divergence*“
„*Il était une fois deux frères, un riche et un pauvre.*“

2) anafora asociativní (která se opírá o vztahy významové podobnosti) –
„*anaphore associative*“

„*Nous avons trouvé **un café** tranquille. Nous nous sommes installés près de la fenêtre et Paul a appelé **le garçon***“ (H. Loucká, 2005, s. 39-42).

Je třeba si uvědomit, že i přes rozdílné označení autoři popisují stejný fenomén. Například anafora založená na nekoreferenčních vztazích (podle Loucké) je anaforou s použitím specifického výrazu (podle Charaudeaua).

Uveďme ještě jeden příklad od Charaudeaua:

„*La galanterie voulait qu'il lui offrit des fleurs. **Ces roses** sont magnifiques! entendit-il, étonné d'avoir entendu à ce quoi il s'attendait*“ (Charaudeau, 1992, s. 225).

V uvedeném příkladu jde o divergentní anaforu podle Loucké a anaforu s použitím specifického výrazu podle Charaudeaua.

V naší analýze, pokud půjde o případ identifikace odkazem do předchozího jazykového kontextu, budeme uvádět označení anafor dle H. Loucké.

1.2.2.2 Kataforická funkce demonstrativního determinantu

Kataforickým odkazem identifikuje mluvčí v konkrétní aktuální výpovědi předmět řeči jako týž, který bude v následujícím jazykovém kontextu zmíněn. Mluvčí tímto postupem opět posiluje identitu předmětu řeči, tj. posiluje textovou koherenci.

P. Charaudeau (1992, s. 225) dělí kataforu do tří následujících podskupin a uvádí následující příklady:

1) determinovaný předmět řeči je kvalifikovaný následujícím kontextem, velmi často celou vedlejší větou – „*l'être désigné est qualifié par le contexte qui suit*“

„*Nous voilà maintenant dans **ce Paris** qui allie tradition et modernité.*“

2) determinovaný předmět řeči představuje výsledek popisu, který je explicitně vyjádřen v následujícím kontextu – „*l'être désigné représente le résultat d'une description qui est explicitée dans le contexte qui suit*“

„Je garderai toujours le souvenir de *ces combinaisons géniales*, lorsque Platini, Giresse et Tigana organisaient le milieu de terrain de l'équipe de France.“

- 3) determinovaný předmět řeči nese určení, které je přiřazeno jinému jménu, které se náchází v následujícím kontextu – „*l'être désigné représente la qualification qui est attribuée à un être qui se trouve dans le contexte qui suit (la construction est du type ce N1 de N2)*“

„*Cette grande catastrophe*

De l'autobus qui rentra

Dans la banque qu'on pilla

Dont on éventra les coffres[...]“ (R. Desnos, *Complainte de Fantomas* citováno z Charaudeaua, 1992, s. 225).

1.2.3 Demonstrativní determinant odkazuje do společně sdílené zkušenosti

Charaudeau i Loucká do kapitoly *endophore* zařazují odkazování do společně sdílené zkušenosti. Jedná se o odkazování, ve kterém jazyková jednotka v textu odkazuje k předmětu řeči, který patří do společné zkušenosti účastníků komunikace. Jak uvádí Loucká (2005, s. 26), tento předmět řeči je přítomen v mysli (společného vědění) nebo paměti účastníků:

„[...]cet élément est présent dans l'esprit, dans la mémoire des participants“ (Loucká, 2005, 26).

Začněme příkladem, který uvádí Tomassone (1996). Jde o výpověď, která je pronesena během volební kampaně:

„*Ces sondages commencent à nous fatiguer!*“ (Tomassone, 1996, s. 31).

Každý účastník této volební kampaně bez dalšího vysvětlení pochopí, o jaké výzkumy se jedná.

Charaudeau uvádí následující příklad:

„*Plaindrez-vous les gens qui peuvent s'offrir ces demeures inhabitables auxquelles le commun des mortels ne peut plus avoir accès?*“ (Charaudeau, 1992, s. 226).

I zde spoluúčastník komunikace ví, jaká neobyvatelná obydlí má mluvčí na mysli.

Společně sdílená zkušenost může být také **encyklopedického charakteru**, tj. předmět řeči by měl patřit do obecných vědomostí spoluúčastníků komunikace. Uvedeme si vlastní příklad:

Nous ne voulons plus penser à ce mai 1968!

Tuto větu by mohl pronést například francouzský politik, který chce upozornit na to, aby se neopakovala situace z roku 1968. Jeho spoluúčastníci komunikace vědí, že v květnu 1968 došlo ve Francii ke stávkám a situace byla velmi napjatá.

1.2.4 Demonstrativní determinant v afektivním užití

Rozpracování tématu afektivní hodnoty demonstrativního determinantu nalezneme například u C. Maugera (1968). Uvádíme Maugerovo rozřazení, co demonstrativní determinant značí a jeho následné příklady:

1) překvapení, rozhořčení:

„*Cette idée! – oh! ce chapeau!*“

2) pohrdání:

„*Ce petit sot n'a rien su répondre.*“

3) obdiv:

„*Corneille, Pascal, ces génies qui illustrèrent le XVII siècle[...]*“

4) úctu, zdvořilost:

„*« Ces messieurs de la famille », dira l'ordonnateur des Pompes funèbres pour former le convoi du défunt.*“

5) něžnost, soucit:

„*Ce pauvre ami, quel chagrin pour lui!*“

6) lehkou ironii:

„*Ces dames sont à papoter dans le salon.*“

7) občas také vlastnictví:

„*L'injustice est intolérable au peuple de ce pays*“ – podle Maugera jde bezpochyby o anglicismus pro označení *notre pays* (Mauger, 1968, s. 123).

Shrnutí

Demonstrativní determinant jsme představili z hlediska morfosyntaktického a slovnědruhového a z hlediska sémantického a komunikativně-textového. Z hlediska morfosyntaktického a slovnědruhového lze shrnout, že demonstrativní determinant může nabýt čtyř forem *ce, cet, cette, ces* a vždy předchází před podstatným jménem. Z hlediska sémantického a komunikativně-textového demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči odkazem do situace, do jazykového kontextu nebo do společně sdílené zkušenosti spoluúčastníků komunikace. Ne vždy je ale tato definice naplněna a najdeme použití demonstrativního determinantu, která jí neodpovídají.

2. Demonstrativní determinant v literárním textu

U literárního narativního textu není moment vypovídání totožný s momentem čtení. Čtenář je proto staven do jiné situace než například u běžné konverzace, kde mluvčí i jeho adresát stojí tváří v tvář.

H. Weinrich (1989, s. 124) uvádí, že literární narativní texty vyžadují zvýšenou představivost u čtenáře. Čtenář si musí podle Weinricha ve své mysli umět představit svět, jenž literární narativní text stvořil, a to ať už se jedná o svět reálný, nebo fiktivní.

Jak je důležité, aby si čtenář ve své mysli uměl zreprodukovat svět popisovaný literárním narativním textem, zdůrazňuje i W. De Mulder (1998). De Mulder uvádí, že díky čtenáři je možné, aby i demonstrativní determinant použitý v literárním narativním textu (kde, jak jsme uvedli výše, moment vypovídání není totožný s momentem četby) odkazoval k předmětu řeči do situace. De Mulder, odkazuje k *Sprachtheorie* Karla Bühlera, uvádí, že čtenář je vyzván, aby posunul klasické centrum deixe *je-ici-maintenant* do mentálního modelu textu, a deiktika pak odkazují do fiktivní situace vypovídání (De Mulder, 1998, s. 21).

Demonstrativní determinant je podstatný prvek textové koherence. V předchozí kapitole jsme uvedli, že demonstrativní determinant aktualizuje podstatné jméno a identifikuje předmět řeči jím označený odkazem do situace nebo do jazykového kontextu či do sdílené zkušenosti. Pokud předmět řeči není výše uvedeným způsobem identifikovatelný, je pro adresáta (zatím) nový.

2.1 Demonstrativní determinant na začátku vyprávění

V kapitole 1. Demonstrativní determinant jsme uvedli, že demonstrativní determinant je aktualizátor. Tento fakt zmiňují i R. L. Wagner a J. Pinchon (1962), kteří demonstrativní determinant v úvodu textu označují jako „*présentatif*“ a přisuzují mu schopnost aktualizovat, uvést osobu nebo věc, která ještě nebyla zmíněna:

[...] *Il sert à actualiser, à mettre devant les yeux une personne ou une chose dont on n'a pas encore parlé*[...] (Wagner, Pinchon, 1962, s. 87).

Demonstrativní determinant v pozici na začátku vyprávění studuje také G. Philippe (1998, s. 51). Philippe uvádí, že na začátku 70. let se objevila silná vlna románů, které nesly demonstrativní determinant už ve svém názvu. Philippe jako příklad uvádí: *Ces dames aux chapeaux verts* (Germaine Acremant, 1921), *La mort en ce jardin* (José André Lacour, 1954), *En ce village près de Ternel* (Antonio Martinez-Pagàn, 1972), *Ce neveu silencieux* (Paul Savatier, 1972), *Cette voix* (Robert Pinget, 1975), *Ce pas et le vivant* (Pierre Bergougnieux, 1983). Philippe dodává, že tuto tendenci posléze nahradili autoři románů, kteří používali demonstrativního determinantu v úvodu literárního narativního textu (Philippe, 1998, s. 52).

Dle pravidel by měl mluvčí na začátku literárního narativního textu použít člen neurčitý, jehož použitím dává najevo, že předmět řeči je uveden do textu poprvé a není pro adresáta ještě identifikovatelný; identifikace předmětu řeči bude realizována později v textu. Člen neurčitý je výzva, aby čtenář pokračoval dále ve čtení a dozvěděl se další informace.

Na otázku, proč je tedy v úvodu románu použit demonstrativní determinant, není podle Philippa snadné odpovědět. Philippe označuje charakter demonstrativního determinantu v literárním narativním textu jako *insolite*⁴, poněvadž literární narativní text má pro něj specifický systém vypovídání (Philippe, 1998, s. 58). Zdůrazňujeme, že Philippe nevyděljuje kategorii *Démonstratifs insolites*. Adjektivum *insolite* použil pouze jednou a to právě ve vysvětlení svého tvrzení, že literární narativní text má specifický systém vypovídání.

Philippe dodává, že jednou z úloh demonstrativního determinantu v úvodu literárního narativního textu zůstává pomoc čtenáři zjistit centrum deixe:

La première fonction du démonstratif d'ouverture, c'est donc de participer au calcul de centre déictique (instance dont relèvent les marques subjectives, dans un texte à la troisième personne, Philippe, 1998, s. 59).

---

⁴ srov. podkapitulu 2.2 této práce.

2.2 Les démonstratifs insolites

Někteří autoři, například M.-N. Gary-Prieur a M. Noailly, označují adjektivem *insolites* ta použití demonstrativního determinantu, u kterých se stírá hranice mezi exoforickým a endoforickým (anaforickým) použitím (M.-N. Gary-Prieur, M. Noailly, 1996, s. 111-121). Gary-Prieur se později již sama věnovala tomuto označení a došla k závěru, že jako každá mince má dvě strany, tak demonstrativní determinant: a) značí něco nového b) zároveň odkazuje k něčemu známému. Dle autorky je podstatné, která strana dominuje (Gary-Prieur, 1998, s. 15). Autorka jako příklad *démonstratifs insolites* uvádí nominální skupinu ***cette côte de la baie de l'Arguenon*** v díle M. Tourniera *Les Météores*⁵:

Le 25 septembre 1937, un courant de perturbations circulant de Terre-Neuve à la Baltique dirigeait dans le couloir de la Manche des masses d'air océanique doux et humide. À 17h19 un souffle d'ouest-sud-ouest découvrit le jupon de la vieille Henriette Puyoux qui ramassait des pommes de terre dans son champ, fit claquer le store du Café des Amis de Plancoët, rabattit brutalement l'un des volets de la maison du docteur Bottereau en bordure du bois de la hunaudaie, tourna huit pages des Météores d'Aristote que lisait Michel Tournier sur la plage de Saint-Jacut, souleva un nuage de poussière et paille broyée sur la route de Plélan, mouilla d'embruns le visage de Jean Chauvé qui engageait sa barque dans la baie de l'Arguenon, fit bouffer et danser sur la corde où ils séchaient les sous-vêtements de la famille Pallet, emballa l'éolienne de la ferme des Mottes, et arracha une poignée de feuilles dorées aux bouleaux blanc du jardin de la Cassine.

*Le soleil s'inclinait déjà derrière la colline où les innocents de Sainte-Brigitte cueillaient des asters et des chicorées sauvages qui s'amoncelleraient le 8 octobre en bouquets maladroits aux pieds de la statue de leur patronne. **Cette côte de la baie de l'Arguenon**, orientée à l'est, ne reçoit le vent marin que des terres, et Maria Barbara retrouvait à travers les brumes salées des marées de septembre l'odeur âcre des fanes brûlant dans tout l'arrière pays (M. Tournier, 1975, s. 9-10).*

---

⁵ Tento příklad převzala Gary-Prieur od G. Kleibera. Kleiber tomuto příkladu věnoval celou studii (1998). My se k tomuto příkladu ještě vrátíme v souvislosti s G. Kleiberem a jeho chápáním označení *démonstratifs insolites*.

Gary-Prieur vysvětluje, že nominální syntagma s demonstrativním determinantem *cette côte* se opírá o prvky z předešlého jazykového kontextu (aniž by šlo o anaforu), aby vytvořilo něco zcela nového, a to samotný prostor fikce:

L'exemple étudié par G. Kleiber, cette côte da la baie de l'Arguenon, illustre bien comment le GN dém (pozn. le groupe nominal démonstratif) prend appui sur des éléments du discours antérieur (et ce sans qu'il y ait d'anaphore) pour construire quelque chose d'éminemment nouveau: l'espace- même de la fiction (Gary-Prieur, 1998, s. 16).

Gary-Prieur připouští, že demonstrativní determinant má společné rysy se členem určitým, ale právě tak je blízký členu neurčitému.

Jako příklad uvádí neosobní konstrukci prezentativu *il y a*. Po této konstrukci lze použít pouze člen neurčitý nebo demonstrativní determinant, nikoliv však člen určitý. Autorka uvádí také následující příklad:

„Il y a un enfant (cet enfant/ *l'enfant) qui est malade.“

Na dalším příkladě autorka ukazuje, že demonstrativní determinant i člen neurčitý lze použít k „vytvoření“ předmětu, který v reálném světě neexistuje. Člen určitý v tomto případě opět nelze použít:

„Soit un cercle carré..... Ce cercle carré..... (*le cercle carré)“

(Gary-Prieur, 1998, s. 16-17).

Jak jsme již uvedli výše, nejsou členy předmětem naší práce, jen jsme chtěli ukázat, že je užitečné nehledat spojitosti jen mezi demonstrativním determinantem a členem určitým, ale také mezi demonstrativním determinantem a členem neurčitým.

Mezi odpůrce označení *démonstratifs insolites* patří například Georges Kleiber, který tuto problematiku zařadil do své studie *Démonstratifs: emplois à la mode et mode(s) d'emploi* (Kleiber, 2006, s. 9-23). Zastánci *démonstratifs insolites* se podle Kleibera snaží popsat, jaké efekty může použití demonstrativního determinantu vyvolat, a zároveň chtějí, aby demonstrativnímu determinantu byla

přiznána větší působnost na poli diskurzu, například při vyjádření kontrastu, empathie, konativní funkce, polyfonie aj. (Kleiber, 2006, s. 10).⁶

Kleiber upozorňuje, že není možné všechna použití demonstrativního determinantu rozdělit do skupin; uvádí příklad z románu M. Tourniera, jehož část jsme již citovali výše v souvislosti s Gary-Prieur.

Kleiber v uvedeném příkladě nedokáže ihned identifikovat předmět řeči výrazu *cette côte de la baie de l'Arguenon*. Kleiber věnoval této pasáži celou analýzu (1998) a nakonec se uchýlil ke konstatování, že jde o případ, kdy demonstrativní determinant odkazuje do situace. Místo, do kterého demonstrativní determinant odkazuje, zahrnuje podle Kleibera zároveň vypravěče i čtenáře:

On y voit beaucoup plus clair lorsqu'on prend en compte le fait que le référent visé, de par le N côte, est un lieu. Un lieu qui, d'une certaine manière, doit être familier au lecteur, puisque, répétons-le, celui-ci n'a guère de difficulté à accepter le SN démonstratif. Ce lieu „familier“ — c'est l'hypothèse que nous ferons — est le lieu dans lequel se trouvent le narrateur et lecteur. Autrement dit, le SN Cette côte de la baie de l'Arguenon renvoie à la côte sur laquelle se trouvent le narrateur et le lecteur (Kleiber, 1998, s. 86).

Kleiber není ani stoupencem názoru G. Philippa (1998), který adjektivum *insolite* přiřazuje k použití demonstrativního determinantu umístěného na začátku vyprávění, tedy k *ouverture du roman*.

Philippe (1998, s. 51) používá pro výpovědi otevírající román výraz „*sémantique du vague*“: nalézt předmět řeči takových výpovědí je totiž podle něj velmi obtížné. Většinou jde podle Philippa o výpovědi, kde není možné ani ze situace ani z kontextu identifikovat předmět řeči, a je proto nutné provést zároveň analýzu literární, jejímž cílem bude zkoumat efekty vytvořené demonstrativním determinantem („*s'interrogeant sur une logique des effets*“), a zároveň provést analýzu lingvistickou, která bude zkoumat mechanismy reference a výpovědní

---

⁶ Viz oddíl 1.2.4 Demonstrativní determinant v afektivním užití a rozpracování afektivní hodnoty demonstrativního determinantu u C. Maugera (1968, 122-123).

ukotvení („*s'interrogeant sur des mécanismes de la référenciation et l'inscription énonciative*“, Philippe, 1998, s. 51).

Shodujeme se s Kleiberem, že není možné vytvořit „novou“ kategorii pro použití demonstrativního determinantu, nazvat ji *insolites* a zařadit do ní všechna použití demonstrativního determinantu, která se vyznačují nepřístupností předmětu řeči. Kleiber vysvětluje, že nelze vytvořit jednu skupinu pro všechna „zvláštní“ použití demonstrativního determinantu, poněvadž nepřístupnost k předmětu řeči má různé, ne vždy dohledatelné příčiny:

S'il n'y a pas de classe homogène pour tous ces emplois insolites, malgré le dénominateur commun du référent inaccessible – qu'il n'est nul besoin de récupérer effectivement, rappelons-le – c'est parce-que cette „absence“ ou „indisponibilité“ référentielle a plusieurs origines possibles, pas toujours repérables pour des raisons précisément littéraires ou rhétoriques (Kleiber, 2006, s. 15).

Pro ilustraci Kleiber uvádí úvodní větu otevírající román Marguerite Duras *Un barrage contre le Pacifique*:

*Il leur avait semblé à tous les trois que c'était une bonne idée que d'acheter ce **cheval**. Même si cela ne devrait que servir à payer les cigarettes de Joseph* (M. Duras, 1990, s. 155).

Na tomto příkladu Kleiber ukazuje, že autorka nedodržela podmínku pro anaforické použití demonstrativního determinantu, neboť předešlý jazykový kontext neexistuje. Kleiber mluví o prozíravosti a důvtipu autorky, která takto vytvořila zajímavý vstupní efekt díla (Kleiber, 2006, s. 15).

W. De Mulder (1998, s. 22) rozpracovává příklad z *Milence* od Marguerite Duras. Nejde sice o úvodní řádky literárního narativního textu, ale demonstrativní determinant také odkazuje k předmětu řeči nově uvedenému do textu.

Je n'avais jamais vu de film avec ces Indiennes qui portent ces mêmes chapeaux à bord plat et des tresses par devant leur corps (M. Duras, *L'Amant*, citováno v *Langue française*, 1998, s. 22).

Vypravěč zde podle De Muldera použitím demonstrativního determinantu dává najevo, že předmět řeči je velmi silně přítomen v jeho mysli a paměti:

Le démonstratif ne s'appuie aucunement sur une mention dans le contexte immédiat, mais situe le référent dans la mémoire du je (De Mulder, 1998, s. 22).

2.3 Efekt ozvláštnění, efekt typizace

Rovněž Charaudeau (1992) nahlíží případy, kdy demonstrativní determinant odkazuje k předmětu řeči, který není pro spoluúčastníka komunikace identifikovatelný. Charaudeau ale zohledňuje pouze případ, kdy předmět řeči není identifikovatelný ze situace. Pak podle něj dochází k tzv. efektu „*mise en présence*“. Tento efekt se projevuje podle autora tak, že použitím demonstrativního determinantu se předmět řeči stává viditelným, konkrétním a přítomným pro spoluúčastníky komunikace – „*présent, visible, concret*“ (Charaudeau, 1992, s. 227).

Charaudeau dále rozvádí, že tento efekt může být doplněn ještě o efekt ozvláštnění „*effet de singularisation*“ a o efekt typizace „*effet de typification*“ (Charaudeau, 1992, s. 227).

Efekt ozvláštnění má podle autora přimět adresáta, aby předmět řeči považoval jako součást popsaného prostředí.⁷ Tento postup je typický především na začátku vyprávění a Charaudeau uvádí následující příklad:

*Ce sera quelque chose comme un souvenir pétrifié, comme un de ces tableaux de Magritte où l'on ne sait pas très bien si c'est la pierre qui est devenue vivante ou si c'est la vie qui, s'est momifiée, quelque chose comme une image fixée une fois pour toutes, indélébile: **cet** homme assis, la moustache tombante[...], et **cette** femme, près de lui,[...]* (G. Perec, *La Vie mode d'emploi*, citováno v Charaudeau, 1992, s. 227).

---

⁷ Zde opět vidíme, jak je důležité, aby byl čtenář schopen si vytvořit mentální model textu a s ním pracovat (viz. Weinrich v podkapitole 2.1 Demonstrativní determinant na začátku vyprávění).

Effet de typification se liší od *effet de singularisation* tím, že demonstrativní determinant odkazuje k předmětu řeči, který je považován za známý pro všechny spoluúčastníky komunikace. Charaudeau na úvod vysvětluje, že předmět řeči patří do skupiny elementů, která má své typické vlastnosti a těmito vlastnostmi se liší od jiné skupiny elementů. Nicméně použití demonstrativního determinantu se v tomto případě doplňuje o upřesnění (explicitní nebo implicitní), které zajistí předmětu řeči jisté odlišení nebo odlišnosti (Charaudeau, 1992, s. 228-230).

Tento efekt ilustrujeme na vlastním příkladě:

Ces femmes qui ne pensent qu'à l'argent!

Žena je předmět řeči, který je srozumitelný pro každého (identifikovatelný na základě encyklopedické zkušenosti). Tím, že toto substantivum determinujeme demonstrativním determinanem, a navíc dodáme upřesnění, vyčleníme ze skupiny žen zvláštní podskupinu, která je charakteristická tím, že myslí pouze na peníze.

Charaudeau dále mluví o schopnosti demonstrativního determinantu vytvořit určitý typ, reprezentanta dané skupiny předmětů řeči (Charaudeau, 1992, s. 228).

Uveďme vlastní příklad:

Ces Français, toujours en grève!

Tímto příkladem jsme popsali typický rys Francouzů. Tento efekt typizace lze pozorovat i v českém jazyce u použití ukazovacích zájmen:

Ti Francouzi, stále ve stávce!

Shrnutí

Tento pododdíl měl za cíl představit alespoň několik případů, kde demonstrativní determinant uvádí do literárního narativního textu dosud nezmíněný předmět řeči. Jak jsme uvedli, může jít o úvod literárního narativního textu (ale nemusí). Demonstrativní determinant uvádějící předmět řeči nově může pomoci najít deiktické centrum (G. Philippe, 1998), může identifikovat předmět řeči odkazem do mysli a paměti mluvčího (De Mulder, 1998), ale může mít i jiné, stylističtější efekty. Takovým efektem může být efekt ozvláštnění nebo typizace (Charaudeau, 1992).

3. Rozbor užití demonstrativního determinantu v literárních narativních textech

V této kapitole budeme zkoumat, jak demonstrativní determinant přispívá ke konstrukci fiktivního světa. Ukážeme, jak demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči odkazem do situace, do jazykového kontextu, do společně sdílené/encyklopedické zkušenosti nebo jaké další efekty jeho použití může vyvolat.

K rozboru jsme vybrali dva romány francouzských autorů 20. století a výbor pohádek bratří Grimmů. Romány byly vybrány tak, aby se lišil statut vypravěče a kombinace výpovědních plánů. Pohádky jsme vybrali proto, že nabízejí bohatý fiktivní svět.

3.1 André Malraux – La condition humaine

André Malraux je představitelem literárního směru, který P. Brunel nazývá *littérature militante* (P. Brunel, 2001, s. 628). Brunel za hlavní rys těchto děl považuje jejich angažovanost v boji proti událostem, které se ve společnosti dějí. Brunel uvádí, že Malraux nebojoval jen perem na papíře, ale i opravdovou angažovaností a akcí; účastnil se druhé světové války, poté, co byl v této válce zraněn, uvězněn a osvobozen, velel brigádě Alsasko-Lotrinsko a toto velení opustil v roce 1945, aby se stal ministrem informací v de Gaullově vládě (P. Brunel, 2001, s. 651, s. 653). Ve vládě působil i v padesátých letech jako ministr kultury.

Brunel upozorňuje, že dílo A. Malrauxe nejsou jen výpisky z cest. V centru jeho tvorby je vždy člověk, jeho postavení a boj proti absurditě jeho života:

Mais ces événements, loins d'être utilisés à des fins descriptives, sont toujours des moyens pour interroger le mystère humain[...]Les personnages de Malraux,[...], sont tous, comme Garine, des intellectuels capables d'analyser et d'exprimer leur révolte:[...] (P. Brunel, 2001, s. 652).

K rozboru jsme vybrali román *La condition humaine* z roku 1933, jenž ve stejném roce obdržel cenu bratří Goncourtů. Děj je umístěn do Šanghaje a začíná 21. března 1927 v půl jedné v noci. Román je rozdělen do sedmi kapitol. Toto rozdělení

bylo pro naši analýzu podstatné, protože na začátku každé kapitoly bylo uvedeno datum nebo čas děje. Druhá kapitola se začíná odehrávat 22. března, třetí 29. března, čtvrtá 11. dubna. S tím, jak v ději dochází ke gradaci, se od páté do šesté kapitoly popisovaný časový úsek začíná zkracovat. Nejsou zde už datové údaje, ale časové údaje. Naopak v sedmé kapitole není uvedeno ani datum ani čas, ale pouze měsíc a děj je přenesen do Paříže – *Paris, juillet*. Hlavními postavami jsou komunističtí revolucionáři Kyo, Tchen, Katow a jejich „duchovní guru“ Gisors, otec Kya. I v tomto díle najdeme úvahy o postavení člověka; dílo není revolucionářské a Malraux se zde neuchyluje k žádným rozsáhlým politickým úvahám. Dílo není založené na jedinci a jeho hledání po spokojeném a šťastném životě. Pro Malrauxe je podstatné rovnoprávné postavení člověka, člověk si má zachovat důstojnost a upozadit vlastní štěstí před zájmem rovné společnosti.

Pro ilustraci uvádíme repliku Tchena, který je zpovídán pastorem Smithsonem:

„*La souffrance, j'aime mieux la diminuer que d'en rendre compte[...]Je n'aime pas la humanité qui est faite de la contemplation de la souffrance*“ (Malraux, 1997, s. 167). Už samotný název nejlépe shrnuje hlavní myšlenku autora – *La condition humaine*.⁸

La condition humaine je literární narativní text, ve kterém vypravěč vypráví příběh někoho jiného.⁹ Vypravěč je vně příběhu, narativní text je napsán ve třetí osobě a vypravěč nijak do příběhu nevstupuje formou *je* nebo *nous*. Vypravěč vypráví příběh několika postav. Za hlavní postavy by se daly považovat revolucionáři Katow, Tchen a Kyo, ale vypravěč i jiným postavám věnuje velký prostor: když vypravěč přechází k jiné postavě nebo události, čtenář je upozorněn mezerou a další pokračování je uvedeno časovým indikátorem uvádějícím, kolik je hodin.

Rozbor užití demonstrativního determinantu v literárním narativním textu nebudeme dělit do oddílů, které by odpovídaly oddílům teoretické části:

---

⁸ Při překladu se ztotožňujeme s překladem *Lidský úděl*. Pro náhled do českého vydání jsme použili knihu přeloženou Josefem Heydukem: *Lidský úděl*, 1996, Praha.

demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči odkazem do situace, do jazykového kontextu, do společně sdílené/encyklopedické zkušenosti. Literární narativní text je specifický způsob vypovídání a uvedeme i příklady, kde demonstrativní determinant nebude identifikovat předmět řeči žádným z těchto tří uvedených způsobů.

První příklad je z části textu, kde vypravěč popisuje, jak Hemmelrich, jedna z vedlejších postav, našel ve svém obchodě svou mrtvou manželku a mrtvé dítě. Úryvek pochází z pasáže, která není samostatnou kapitolou, je součástí kapitoly páté. Pátá kapitola začíná časovým údajem *11 heures 15*. Vytvořili jsme si časovou osu celého literárního textu: díky této časové ose víme, že časový údaj *11 heures 15* značí večer a vztahuje se k datu, které je uvedeno v kapitole čtvrté *11 avril*. Protože vypravěč v citované pasáži vypráví o jiné postavě než na začátku páté kapitoly, je příběh Hemmelricha oddělen mezerou a uveden časovým indikátorem *Minuit*.

Příklad 1:

*Il savait qu'il souffrait, mais un halo d'indifférence entourait sa douleur, de **cette indifférence** qui suit les maladies et les coups sur la tête. Nulle douleur ne l'eût surpris: en somme, le sort avait **cette fois** réussi contre lui un coup meilleur que les autres. La mort ne l'étonnait pas: elle valait bien la vie* (A. Malraux, 1997, s. 253).

Spojení *cette indifférence* anaforizuje opakováním stejného výrazu a demonstrativním determinatem předmět řeči *indifférence* zmíněný v předchozím kontextu. Demonstrativní determinant v tomto případě nejen „ukazuje“ do předchozího kontextu, ale zároveň anticipuje kataforicky informaci o bídě, vyjádřenou vedlejší větou vztážnou – *qui suit les maladies et les coups sur la tête*.

Druhý použitý demonstrativní determinant nás zavádí k otázce, zda může demonstrativní determinant v literárním narativním textu odkazovat do situace. Spojení *cette fois* je současné k momentu vypovídání a identifikuje předmět řeči odkazem do situace – do časoprostoru mluvčího. Tento časoprostor ale není

---

⁹ V celé analýze chápeme statut vypravěče ve shodě se Charaudeauem (1992, s. 755-777).

definován reálným místem a časem jako například v běžné konverzaci, ale je popsán v našem případě jazykovým kontextem – na předešlých stránkách se čtenář dozvěděl, že se jedná o 11. duben po půlnoci.

Spojení *cette fois* je tedy identifikovatelné na základě situace, která je identifikovatelná na základě předchozího jazykového kontextu.

Nicméně zůstává otázkou, zda se bude čtenář pro vysvětlení identifikace předmětu řeči do předchozího jazykového kontextu stále vracet.

Text jsme předložili třem čtenářům a žádný z nich nelistoval předchozími stránkami, aby doložil přesně, k jakému datu *cette fois* odkazuje. Pro každého ze tří čtenářů bylo dostačující, že spojení *cette fois* identifikoval jako současné k momentu promluvy vypravěče, tedy současné k časoprostoru vypravěče. V našem postoji nás utvrzuje i fakt, že pracujeme s literárními fiktivními texty. Nejde zde o faktografii, kde je nutné přesně identifikovat předmět řeči. Čtenář je u námi studovaných textů vyzván, aby si četbu užil jako oddychovou aktivitu, do které musí zapojit svoji představivost.

V následujícím příkladě jde opět o odkazování do fiktivní časové situace.

Příklad 2:

*Entre tout ce que **cette dernière nuit** couvrait de la terre, ce lieu de râles était sans doute le plus lourd d'amour viril* (Malraux, 1997, s. 304).

Citovaná pasáž je ze šesté kapitoly, která je uvedena časovým údajem *10 heures*. Než čtenář dojde k citované pasáži, nalezne ještě dva časové indikátory, a to *4 heures* na straně 290 a *6 heures* na straně 296. Náš příklad je tedy z pasáže, která je uvedena *6 heures*. Podle vypracované časové osy zjistíme, že *6 heures* značí podvečer dne 12. dubna. Pokud tedy vypravěč použije spojení *cette dernière nuit*, lze pomocí předchozího jazykového kontextu dohledat, že se jedná o noc z 11. dubna na 12. dubna. Nelze opět ale předpokládat, že čtenář udrží v mysli všechny tyto časové indikátory a začlení je do fiktivní situace. Nelze ani předpokládat, že čtenář bude s tužkou a papírem zapisovat časovou osu tak, jak jsme to učinili my. Tento příklad

bude s největší pravděpodobností čtenářem identifikován jako noc, která předcházela výpovědi.

Dalším příkladem bude pasáž z první kapitoly, ve které vypravěč popisuje setkání starého mistra Gisorsa s jeho starým kolegou. Citovaná replika je pronášena starším kolegou.

Příklad 3:

*Je continuerai la publication de mes articles. C'est parce que nos ancêtres ont pensé ainsi qu'existent ces **belles peintures** (il montrait du regard le phénix bleu, sans bouger le visage, comme s'il lui eût fait de l'oeil) dont vous êtes fier, et moi aussi* (Malraux, 1997, s. 58).

Pokud by tato přímá řeč byla pronesena v běžné konverzaci, jednalo by se o identifikaci předmětu řeči na základě situace – obrazy by visely na stěně před spoluúčastníkem komunikace a ještě by mluvčí doplnil gesto očí, které by na ně ukazovalo. Náš příklad ale pochází z literárního narativního textu, proto je interpretace následující: identifikace předmětu řeči *ces peintures* je naplněna jazykovým kontextem následujícím – *il montrait du regard le phénix bleu, sans bouger le visage, comme s'il lui eût fait de l'oeil*. *Ces peintures* odkazuje kataforicky ke spojení *le phénix bleu*.

Nyní přejdeme k příkladům, ve kterých demonstrativní determinant bude identifikovat předmět řeči jasnějším odkazem do jazykového kontextu. Prostudujeme, zda půjde o odkaz do předchozího, nebo následujícího kontextu.

Příklad 4:

*Ce n'était pas seulement sa propre souffrance qui s'approchait, c'était celle de sa femme éventrée, de son gosse malade assassiné: tout se mêlait en un brouillard de soif, de fièvre et de haine. De nouveau, sans la regarder, il sentit la tache de sang de main gauche. Ni comme une brûlure, ni comme une gêne: simplement il savait qu'elle était là, et que l'homme allait enfin sortir de ses barbelés. **Cet homme** qui passait le premier, ce n'était pas pour de l'argent qu'il venait tuer ceux qui se traînaient là-haut, c'était pour une idée, pour une foi; **cette ombre** arrêtée*

*maintenant devant le barrage de fils de fer, Hemmerlich la haïssait jusque dans sa pensée: ce n'était pas assez que **cette race** d'heureux les assassinât, il fallait encore qu'elle crût avoir raison* (Malraux, 1997, s. 275).

V předešlém jazykovém kontextu najdeme substantivum *l'homme*. Toto substantivum, determinované členem určitým, ale neidentifikuje stejný předmět řeči jako *cet homme* ve výpovědi následující. *L'homme* (=člověk) zde značí člověka, který „díky“ smrti vyjde z ostatných drátů, které ho obmotávají. Člen určitý má zde funkci zobecnující, nejde o konkrétního muže nebo ženu, ale o zobecnění, o metaforu: člověk je smrtí vykoupen.

Naopak předmět řeči ve spojení *cet homme* je konkrétní muž. Identifikaci nenajdeme odkazem k předešlému, ale k následujícímu jazykovému kontextu. Jde o kataforickou funkci demonstrativního determinantu. Katafora je zde realizována v rámci jednoho souvětí – *cet homme* je identifikován vedlejší větou vztaznou „*qui passait le premier, ce n'était pas pour de l'argent qu'il venait tuer ceux qui se traînaient là-haut, c'était pour une idée, pour une foi.*“

Další uvedená použití demonstrativního determinantu jsou *cette ombre* a *cette race*. Obě tato spojení identifikují též předmět řeči, kterým je *cet homme*. Vzhledem k faktu, že předmět řeči se nachází v předchozím jazykovém kontextu, jde v obou případech o anaforické použití demonstrativního determinantu. Anaforizace zde byla realizována pomocí lexikální substituce¹⁰ – *homme/ombre/race* a posílena demonstrativním determinantem „ukazujícím“ prstem do předchozího kontextu k právě pojmenované skutečnosti = předmětu řeči – *cet homme*.

Anaforickou funkci demonstrativního determinantu najdeme i v dalším příkladě.

Příklad 5:

- *Vous connaissez la phrase: « Il faut neuf mois pour faire un homme, et un seul jour pour le tuer ». Nous l'avons su autant qu'on peut le savoir l'un et l'autre...May,*

---

¹⁰ Jak jsme uvedli již v teoretické části, v celé analýze budeme používat označení anafor dle H. Loucké pododdíl 1.2.2.1 Anaforická funkce demonstrativního determinantu.

*écoutez: il ne faut pas neuf mois, il faut soixante ans de sacrifices, de volonté, de...de tant de choses! Et quand **cet homme** est fait, quand il n'y a plus en lui rien de l'enfance, ni de l'adolescence, quand, vraiment, il est un homme, il n'est plus bon qu'à mourir* (Malraux, 1997, s. 337).

Demonstrativní determinant v tomto případě odkazuje do předešlého jazykového kontextu, kde je předmět řeči uvedený do textu, jak signalizuje člen neurčitý – *un homme*. *Un homme* lze interpretovat na základě definice členu neurčitého od P. Charaudeaua (1992, s. 166) – spojení *un homme* zevšeobecňuje předmět řeči jako reprezentanta třídy. ***Cet homme*** anaforizuje opakováním stejného výrazu a demonstrativním determinantem. Spojení *un homme* se vrací v několikanásobném větném členu podřadných vět – „*quand, vraiment, il est un homme.*“

Další příklady budou demonstrovat jiný typ anafory.

Úryvek je také z páté kapitoly, protože ale vypravěč opouští Hemmelricha a pokračuje v příběhu Clappiqua, je opět přechod k příběhu další postavy vyjádřen v textu mezerou a časovým údajem *1 heure et demie*:

Příklad 6:

*Clapique, cuvant son mensonge comme d'autres leur ivresse, avançait dans le couloir de son hôtel chinois où les boys, affalés sur une table ronde au-dessous du tableau d'appel, crachotaient des grains de tournesol autour des crachoirs. Il savait qu'il ne dormirait pas. Il ouvrit mélancoliquement sa porte, jeta son veston sur l'exemplaire familial des Contes d'Hoffmann et se versa du whisky. Il y avait quelque chose de changé dans **cette chambre**. Il s'efforça de n'y pas penser: l'absence inexplicable de certains objets eût été trop inquiétante. Il était parvenu à échapper à presque tout ce sur quoi les hommes fondent leur vie: amour, famille, travail; non à la peur* (Malraux, 1997, s. 257).

Substantivum *chambre* není v předchozím jazykovém kontextu uvedeno. Nejde tedy o anaforu zopakováním stejného výrazu. Jde o jiné anaforické použití demonstrativního determinantu. Spojení ***cette chambre*** odkazuje k předchozímu

kontextu asociativní anaforou, odkazuje totiž ke spojení – *le couloir de son hôtel, (il ouvrit) sa porte*. Asociativní anafora je dle H. Loucké (2005, s. 41) založena na vztazích významové podobnosti (a na encyklopedických znalostech) a napomáhá zrekonstruovat předchozí kontext na základě vztahů celek – část: *chambre – porte – couloir*. Čtenář si presupozicí dokládá *son hôtel – l'hôtel où se trouve sa chambre, sa porte – la porte de sa chambre*.

Shrnutí

Román *La condition humaine* je literárním narativním textem, ve kterém A. Malraux klade důraz na autentičnost. Postavy i celý děj vyvolávají dojem, že se skutečný příběh mohl v Šanghaji odehrát a vypravěč pouze tyto události zaznamenal. Dílo přesto není faktografické.

Pokusili jsme se ukázat případy, ve kterých demonstrativní determinant odkazuje do jazykového kontextu, ale i do situace. V případě, že nominální syntagma s demonstrativním determinanem identifikovalo předmět řeči odkazem do jazykového kontextu, byla posílena textová koherence; vypravěč chtěl čtenáři zajistit správnou identifikaci předmětu řeči a porozumění literárního narativního textu. V pasážích, kde nominální syntagma s demonstrativním determinanem odkazovalo do situace, byl čtenář vyzván ke zvýšené představivosti. V následujícím rozboru ukážeme, že další autor, M. Tournier, klade na čtenářovu představivost mnohem vyšší požadavky.

3.2 Michel Tournier – Le Roi des Aulnes

Michel Tournier se narodil v Paříži roku 1924.

Pokud bychom měli Tournierovy romány popsat pomocí jen jednoho slova, zvolili bychom slovo mýtus. P. Brunel (2001, s. 729) uvádí, že Tournier se snaží vnést do románu metafyziku.

Kromě románů (například *Vendredi ou les limbes du Pacifique*, *Les Météores*, *Gilles et Jeanne*) je také autorem esejí. P. Brunel uvádí (2001, s. 729) ještě povídky, které vzbuzují zájem i u dětských čtenářů: *Pierrot ou les secrets de la nuit*, *Barbedor* atd.

K rozboru jsme vybrali román *Le Roi des Aulnes*, který vyšel v roce 1970 a v tomto roce získal také cenu bratří Goncourtů.

Dílo je rozděleno do sedmi kapitol nesoucích každá vlastní název. Název románu *Le roi des Aulnes* je názvem básně J. W. Goetha z roku 1782, v originálním znění *Erlkönig*.

Statut vypravěče v tomto narativním textu není jednotný; střídají se pasáže vyprávějí formou *je* a formou *il*. Vyprávění o Abelovi je vedeno ve třetí osobě, vypravěč je vně příběhu. V pasážích *je* vypráví vypravěč vlastní příběh pod názvem *Écrits sinistres d'Abel Tiffauges*, později pouze *E.S.*. Od páté kapitoly nazvané *L'Ogre de Kaltenborn* nacházíme v jedné kapitole vyprávění *je* a zároveň příběh o Abelovi, vyprávěný ve třetí osobě. Pasáže *je* jsou, jak už jsme uvedli, nejen označeny *E.S.*, ale také odděleny prostorem asi pěti řádků a odsazeny vpravo oproti příběhu vyprávěnému ve třetí osobě. Vyprávění začíná časovým indikátorem *3 janvier 1938* a končí na konci druhé světové války. Příběh je umístěn do Francie (Paříž, koléž saint Christophe, Strasbourg, les Ambroise atd.) a do východního Pruska.

Podstatné pro charakterizaci obsahové stránky tohoto literárního textu je slovo mýtus. Hlavní postava je popisována jako obr. Obr, který je fascinován dětským tělem, lidským teplem, výkaly, přírodou. To vše vypovídá o světě na reálných místech, v době skutečných reálných událostí, ale ve své podstatě fiktivním. Tournierovy postupy jsou více popisné (například desítky stran jsou věnovány popisu vysoké zvěře a lovu) než u Malrauxe, najdeme zde mnohem méně dialogů.

K rozboru jsme vybrali následující pasáže, které jsou na interpretaci mnohem obtížnější než u Malrauxe. Začneme pasáží, kde hlavní hrdina Abel na svém koni Barbe-Bleue potkává malého chlapce na bicyklu.

Příklad 7:

*Revenant d'Ebenrode avec Barbe-Bleue, je rejoins un enfant à bicyclette. Je retiens Barbe-Bleue, et je reste au petit trot pour ne pas le doubler. Que se passe-t-il? La bicyclette est un objet qui a hauteur et longueur, mais pas d'épaisseur. Le corps qui s'y inscrit est réduit du même coup à un profile où toutes ses lignes sont exaltées. Il est clarifié, épuré, ramené à une épure. C'est un bas-relief, c'est une médaille. Il n'y a qu'une jambe dont un miroir nous donne à voir la face interne. Le pied ne touche pas le sol. Il est entraîné dans un mouvement circulaire parfait auquel participent le mollet, le genou, la cuisse longue, et qui vient mourir dans les émouvantes oscillations de la petite croupe sur la selle. Les muscles jouent visiblement, et selon un cycle monotone, comme ils le feraient sur une planche automatique animée. Le buste d'une immobilité totale évoque par ses épaules remontées jusqu'aux oreilles une attitude de mépris ou de peur. Arrivé à l'entrée du village d'Ohldorf, mon petit cycliste s'arrête, hisse sa machine sur sa béquille et s'éloigne. Le charme est rompu. La troisième dimension a repris possession de lui. Les mouvements irréguliers de la marche brouillent ses lignes. **Cet enfant** qui m'avait paru admirable au point que je forgeais déjà des desseins à son endroit, en descendant de bicyclette est tombé au niveau de l'ordinaire. Non méprisable, certes, mais sans mériter d'entreprise particulière (M. Tournier, 2007, s. 422).*

Hned v první výpovědi máme substantivum určené členem neurčitým *un enfant*. Člen neurčitý signalizuje nový, zatím neidentifikovatelný předmět řeči, který se stává tématem celého úryvku: je připomínán koreferenční pronominální anaforou – předmětným osobním zájmenem *il*, podmětným osobním zájmenem *il*, lexikální anaforou označující činnost dítěte – *mon petit cycliste* a posílenou posesivním *mon*, odkazujícím k vypravěči *je*. Dále je předmět řeči – dítě na kole – připomínán anaforou posesivní *sa machine, sa béquille, ses lignes* a dále osobním zájmenem ve spojení – *possession de lui*. Spojení *cet enfant* anaforizuje předmět řeči *un enfant*, anafora je realizována zopakováním stejného výrazu, tedy renominalizací. Tato renominalizace spolu s demonstrativním determinantem *cet* posiluje identitu předmětu řeči. Demonstrativní determinant odkazuje nejenom k chlapci na kole, ale také k jeho kouzlu *le charme* – anaforizovanému v následující vztažné větě *qui m'avait paru admirable*.

Tento příklad je zajímavý též tím, že je předmět řeči – *un enfant* – též anaforizován asociativně na základě vztahů významové podobnosti celek – část při popisu částí těla malého chlapce.

Další příklad bude z pásma vyprávěného v první osobě, vypravěčem je Abel. V námi vybrané pasáži je demonstrativní determinant použit hned dvakrát:

Příklad 8:

*Depuis trois jours, dans une salle du sous-sol, le coiffeur d'Ebenrode et son apprenti dévastent les crinières des petits hommes à l'aide de tondeuses électriques géantes que j'aurais crues réservées au seul usage des chevaux. Il faut dire qu'on ne les avait pas vus depuis cinq mois, et les enfants devaient écarter de la main un rideau de cheveux pour voir et même pour manger. J'étais certes pour quelque chose dans **cette négligence**, car j'envisageais pas sans serrement de coeur la brutalité de **cette tonte générale**. Et puis, je me suis résigné à l'inéluctable, et voici que je découvre tout le parti que j'en puis tirer (Tournier, 2007, s. 425).*

Začneme rozborem použití demonstrativního determinantu v *cette négligence*. Vypravěč neodkazuje demonstrativním determinantem do situace; časoprostor vypravěče nijak neumožňuje čtenáři identifikovat předmět řeči. Ten samý závěr lze vyvodit z odkazování do společně sdílené zkušenosti. Spojení *cette négligence* odkazuje do jazykového kontextu k obsahu předchozích výpovědí. Tyto předchozí výpovědi jsou shrnuty lexikální anaforou *négligence* a ukazujícím demonstrativem *cette*. Spojení *cette négligence* shrnuje, že holič a jeho učeň nepřišli na stříhání několik měsíců, a děti si musely odhrnovat záclonu vlasů, aby viděly nebo mohly jíst.

Ve stejné výpovědi je použit demonstrativní determinant ještě jednou – *cette tonte générale*. Spojení *cette tonte générale* rozvíjí označení *brutalité*. *Cette tonte générale* odkazuje do předchozího jazykového kontextu k činnosti stříhání, kterou již tři dny vykonával holič a jeho učeň z Ebenrode v suterénu za pomoci elektrického strojku na postříhování (*tondeuses électriques*), jež vypravěč považoval určený pouze na stříh koňské hřívy. Celý tento akt je pro Abela brutální: *cette tonte* tedy anaforizuje jiným slovním druhem *tondeuses* a zároveň odkazuje asociativní

anaforou na základě vztahů významové podobnosti k příznakům této činnosti – *le coiffeur d'Ebenrode et son apprenti dévastent les crinières des petits hommes à l'aide de tondeuses électriques géantes.*

I v následujícím příkladě půjde o odkazování do jazykového kontextu. Úryvek je opět z pasáže, kterou vypráví Abel v *je*. Abel popisuje své dětství v internátní škole *saint Christophe*. Jediným Abelovým přítelem zde byl Nestor a podnikali spolu různá dobrodružství, například noční vloupání do kuchyně.

Příklad 9:

C'était la nuit noire. Jusqu'à ce que mon compagnon (pozn. Nestor) avec une audace qui me suffoqua fit la lumière dans le fond d'une des cuisines. Puis il fit pivoter l'une des lourdes portes de la glacière, et disposa sur une table des pâtés, un gigot de mouton, un bloc de gruyère et un seau de confiture d'abricots. Il fit un geste d'invite à mon intention, et sans plus se soucier de moi il commença à dévorer, sans pain, ni boisson.

J'avais peur, j'avais froid, ces nourritures m'écoeuraient, et j'étais tenaillé par la peur du châtiment qui me menaçait. Mais la présence de Nestor donnait à toutes choses un air de magie d'une irrésistible emprise (Tournier, 2007, s. 85).

Spojení *ces nourritures* odkazuje shrnujícím výrazem *nourritures* a demonstrativním determinantem *ces* k obsahu předchozího jazykového kontextu – shrnuje substantiva *pâtés, un gigot de mouton, un bloc de gruyère et un seau de confiture d'abricots*. Jedná se o koreferenční anaforu, založenou na identitě předmětu řeči.

Z pasáže popisující noc, kdy se Abel a Nestor vloupali do kuchyně, uvedeme ještě jeden příklad.

Příklad 10:

J'étais terrorisé et je regardais éperdument Nestor qui ne bougeait pas plus qu'un roc. Longtemps après, il s'anima enfin, se leva et plongea derechef le nez dans la cuvette.

- *Cette nuit, commenta-t-il, oméga s'est montré d'humeur médiévale. Regarde, petit Fauges, il y a là donjons et tours d'angles cernés par une double épaisseur de murailles* (Tournier, 2007, s. 83).

Spojení *cette nuit* lze určit na základě předchozího jazykového kontextu. Na straně 79 máme uvedený časový indikátor *25 mars 1938* a spojení *cette nuit* odkazuje k tomuto časovému indikátoru. Nicméně tento příklad je pro nás opět na pomezí mezi odkazováním do situace a do jazykového kontextu. Opět se nedomníváme, že čtenář bude listovat, aby našel přesně, o jakou noc se jedná. Čtenář identifikuje *cette nuit* jako noc, kdy byla pronesena výpověď. Spojení *cette nuit* identifikuje předmět řeči odkazem do situace časově. Tato časová situace je sice identifikovatelná na základě předchozího jazykového kontextu, ale pro čtenáře je dostačující informace, že jde o noc, kdy Abel a Nestor podnikají výpravu do kuchyně. V teoretické části jsme uvedli názory H. Weinricha a W. De Muldera, kteří zdůrazňují, jak je důležité, aby byl čtenář schopen vytvořit si mentální model textu a uměl si představit fiktivní situaci, ve které se literární narativní text odehrává. Tyto závěry přispívají ke správnosti rozboru našeho příkladu. Čtenář si musí vytvořit fiktivní situaci, která bude definována místem internát *saint Christophe* a časem noc. Zda jde o noc 25. března, či 26. března není podstatné pro význam výpovědi. Tvrzení, že jde o odkazování do situace časově, lze doložit ještě jedním autorovým postupem. Pokud by bylo podstatné, o jaké datum se jedná, umístil by autor tuto informaci do bližšího jazykového kontextu vzhledem ke spojení *cette nuit*, a nikoli na stranu 79, tedy o čtyři strany dříve. Lze předpokládat, že autor chtěl více rozpracovat fiktivní stránku narativního textu, a námi citované použití demonstrativního determinantu k výstavbě fiktivního světa významně přispělo.

Další příklad bude z pasáže, kde není vypravěčem Abel. Jde o pasáž ve třetí osobě a vypravěč vypráví příběh někoho jiného (Abela).

Příklad 10:

*Il fit faire demi-tour à Barbe-Bleue qui manifestait son impatience en encensant bruyamment, et reprit la route de Kaltenborn. Il eut bientôt oublié **cette rencontre**, car il appartenait désormais à **cette Prusse** qui croulait autour de lui, mais il fut*

hanté jusqu'à son arrivée au château par l'image du Roi des Aulnes, immergé dans les marécages, protégé, par une lourde nappe de limon, de toutes les atteintes, celle des hommes et celles du temps (Tournier, 2007, s. 455).

Spojení *cette rencontre* odkazuje do předchozího jazykového kontextu. Z tohoto předchozího jazykového kontextu uvádíme pouze pasáž, ve které je předmět řeči uveden se členem neurčitým (strana 453). Dvě strany, které oddělují předmět řeči uvedený členem neurčitým a též předmět řeči s demonstrativním determinativem, neuvádíme z důvodů ekonomických. Tyto dvě strany popisují, že setkání bylo mezi Abelem a skupinou francouzských zajatců.

Quelques jours plus tard, il devait faire sur la route de Lötzen à Rhein une rencontre qui le bouleversa plus intimement encore (M. Tournier, 2007, s. 453).

Spojení *cette rencontre* anaforizuje předmět řeči renominativem a demonstrativním determinativem.

Druhé použití demonstrativního determinativu je ve spojení *cette Prusse*.

V předchozím jazykovém kontextu se slovo *Prusse* nenachází. Přesněji řečeno, na straně 449 začíná šestá kapitola *L'Astrophore* a od začátku této kapitoly nenalezneme název *Prusse*. V předešlých kapitolách se ale o Prusko hovoří; čtenář je seznámen s faktem, že po vyhnání z Francie je hlavní hrdina poslán do východního Pruska. Spojení *cette Prusse* odkazuje stejným pojmenováním do předchozího kontextu k obsahu předchozích kapitol a zároveň anticipuje determinativem *cette* kataforicky informaci o stavu Pruska, vyjádřenou vedlejší větou vztahnou – *qui croulait autour de lui*. Předchozí kontext, věnovaný popisu Pruska, nelze zreprodukovat celý, ale uvedeme alespoň jeho malou část. Například přímo v citovaném příkladě máme Prusko popsáno spojením *la route de Kaltenborn*. Z předchozích kapitol, které Prusko popisují, jsme vybrali následující pasáž:

L'eau était si limpide que les oiseaux pêcheurs qui sillonnaient l'air et les poissons d'argent qui planaient sur les fonds noirs paraissaient brasser le même élément. (Tournier, 2007, s. 344).

Čtenář tedy dokáže identifikovat předmět řeči spojení *cette Prusse* na základě jazykového kontextu.

Tento příklad lze ovšem opět interpretovat jako identifikaci předmětu řeči odkazem do fiktivní situace prostorově. Čtenář je seznámen s faktem, že po odchodu z Francie je Abel vyhnán do východního Pruska. Toto místní určení se až do konce textu nebude měnit a tvoří místní rámec fiktivní situace. Demonstrativní determinant zde opět významně přispívá k výstavbě fiktivního světa.

Posledním příkladem identifikace předmětu řeči odkazem do fiktivní situace bude opět pasáž v *il.*

Příklad 10:

Pourtant jamais la campagne mazurique n'avait été aussi radieuse qu'en cet été finissant. Considérant sa mission comme terminée, Tiffauges avait repris le chemin de Kaltenborn en musardant le long des rives des lacs de Löwentin, de Woyonowo et de Martinshagen (Tournier, 2007, s. 344).

Na základě časové osy celého literárního narativního textu, kterou jsme opět vytvořili z časových indikátorů uvedených v tomto textu, je možné identifikovat *cet été* jako léto, ve kterém vypravěčova výpověď vzniká, tedy léto roku 1943. I zde ale není přesný rok nutný a čtenář dokáže léto identifikovat i odkazem do situace jako léto, kdy byla pronesena výpověď, tedy léto, během kterého se fiktivní situace odehrává.

Na základě rozborů, které jsme pro tuto práci provedli, lze vyvodit, že literární narativní text obsahuje mnohem více odkazování k předchozímu jazykovému kontextu než k následujícímu jazykovému kontextu. Následující příklad bude demonstrovat kataforickou funkci demonstrativního determinantu. Logicky nejbohatší na takovéto příklady je začátek textu, kde ještě neexistuje předchozí jazykový kontext.

Příklad 11:

*C'est-à-dire un monstre féérique, émergeant de la nuit des temps? Je crois, oui, à ma nature féérique, je veux dire à **cette connivence** secrète qui mêle en profondeur mon aventure personnelle au cours des choses, et lui permet de l'incliner dans son sens* (Tournier, 2007, s. 13).

Tento příklad pochází z prvních výpovědí celého textu. Neexistuje ještě žádný předchozí jazykový kontext. Demonstrativní determinant kataforicky anticipuje informaci o tajném spolčení vyjádřenou vedlejší větou vztážnou – *qui mêle en profondeur mon aventure personnelle au cours des choses, et lui permet de l'incliner dans son sens*.

Poslední citovaný příklad obsahuje trojí použití demonstrativního determinantu. Tento příklad jsme vybrali závěrem proto, abychom doložili, že literární narativní text M. Tourniera je do detailu propracovaný a klade velké požadavky na čtenářovu představivost.

Příklad 12:

*C'est trop peu dire que j'y suis habitué: elle m'est aussi familière que la chaleur de mon lit ou le visage que chaque matin je retrouve au miroir. Mais si pour la deuxième fois je m'installe un stylo dans la main gauche devant **cette page** blanche – la troisième fois de mes *Écrits sinistres* –, c'est parce que j'ai la certitude que je me trouve, comme on dit, à un tournant de mon existence, et parce que je compte en partie sur **ce journal** pour échapper à **ce garage**, aux médiocres préoccupations qui m'y retiennent, et en un certain sens à moi-même* (Tournier, 2007, 15).

V prvním spojení demonstrativní determinant *cette* anticipuje kataforicky informaci o vlastnosti stránky vyjádřenou následujícím adjektivem – *blanche*. Zároveň spojení *cette page* odkazuje k předchozímu kontextu asociativní anaforou k výrazu – *un stylo*. Čtenář si na základě vztahů významové podobnosti rekonstruuje – *un stylo pour écrire sur la page*. Asociativní anaforou odkazuje také spojení *ce journal* k předchozímu jazykovému kontextu – čtenář si opět rekonstruuje *un stylo pour écrire son journal, une page blanche de son journal*. V textu nenajdeme do strany 15 explicitně vyjádřeno, že Abel píše deník, nicméně na základě vztahů

významové podobnosti je doložitelné, že tomu tak je. Kromě námi uvedených substantiv – *un stylo, une page*, nalezneme ještě další indicie na straně 14:

Je relis ces lignes. Je m'appelle Abel Tiffauges, je tiens un garage place de la Porte-des-Ternes, et je ne suis pas fou. Et pourtant ce que je viens d'écrire doit être envisagé avec un sérieux total (Tournier, 2007, s. 14).

Z této pasáže jsou podstatné tyto výpovědi – *je relis ces lignes* a *ce que je viens d'écrire*. Tyto výpovědi dokládají, že je to Abel, kdo píše deník. Toto tvrzení lze podpořit také faktem, že část I celé knihy je nazvána *Écrits sinistres d'Abel Tiffauges*.

Pokud se vrátíme ke spojení *cette page* a *ce journal*, nabízí se ještě jedna interpretace. Čtenář si sice na základě vztahu významové podobnosti doložil, že Abel píše deník, ale tento fakt zde není explicitně vyjádřen. Mohlo by se jednat opět o autorův záměr vtáhnout čtenáře více do fiktivního světa a podpořit dojem iluze. V teoretické části jsme citovali teorii G. Kleibera, který nedokázal na základě předchozího kontextu identifikovat předmět řeči spojení *cette côte de la baie de l'Arguenon* a došel k závěru, že jde o odkzování do situace, která zahrnuje jak čtenáře tak vypravěče. Zde bychom tuto teorii mohli aplikovat. Tournier chce, aby se čtenář stal součástí Abelova světa, a proto použitá spojení *cette page* a *ce journal* odkazují do situace prostorově. V této fiktivní situaci se čtenář nachází vedle Abela a ten mu „ukazuje“ stránku, kterou hodlá psát do svého deníku.

Poslední spojení *ce garage* odkazuje do předchozího kontextu k nominálnímu syntagmatu – *un garage place de la Porte-des-Ternes*. Spojení *ce garage* odkazuje k předmětu řeči koreferenční anaforou, realizovanou renominalizací a posílenou demonstrativním determinanem.

Shrnutí

Román *Le Roi des Aulnes* na čtenáře působí až mýtickým dojmem. Od čtenáře je vyžadováno, aby zapojil svou představivost a také aby zůstal pozorný. V tomto literárním narativním textu se střídají pasáže, ve kterých je identifikace dobře zajištěna, s pasážemi, kde identifikace předmětu řeči je obtížnější. Uvedli jsme použití posilující iluzi fiktivního světa. Otázkou zůstává, zda tento autorský postup vyhovuje každému čtenáři. Najdou se čtenáři, které tento styl odradí. Dokladem toho, že tento literární narativní text není jednoznačný, jsou mnohé studie a příspěvky na téma, k čemu skutečně M. Tournier tímto literárním narativním textem odkazoval.

3.3 Grimm – Contes

Jacob Grimm se narodil 4. ledna 1785 v Hanau, jeho bratr Wilhelm Grimm se narodil 24. února 1786 tamtéž.

Hlavní společné dílo obou bratří lze vyjmenovat následovně: *Contes de l'enfance et du foyer*, *Les deux poèmes allemands les plus anciens*, *Chants de l'Eda*, *Legendes allemandes*, *Les runes allemandes*, *Contes irlandais*.

Než přistoupíme k rozboru vybraných ukázek z pohádek, je třeba vysvětlit, proč jsme do naší analýzy zahrnuli právě pohádky. Pohádka je specifický druh literárního narativního textu. Primárně byly pohádky psány tak, aby mohly být snadno oralizovány. Tento fakt se projevil značným výskytem demonstrativního determinantu, aby byla zajištěna textová koherence a posluchač i bez papírové opory dokázal sledovat příběh. I dnes najdeme v jednotlivých rodinách pohádky, které jsou předávány pouze v podobě orální a v této podobě se také předávají z generace na generaci.

Naším cílem nejsou pohádky české, ale jeden krátký příklad přesto uvedeme. Když začíná vypravěč pohádku vyprávět, zpravidla hned v úvodních výpovědích se dočkáme demonstrativního determinantu:

A teď vám, milé děti, povím pohádku o Červené Karkulce. Byla jednou jedna holčička a **ta holčička** se jmenovala Červená Karkulka.

Pro dětské publikum je tento způsob odkazování nutný, neboť děti v malém věku ještě nedokáží být tak soustředěné.

Bratři Grimmové sice pohádky sepsali, ale můžeme předpokládat, že receptor (pětileté dítě, ještě ne-čtenář) se s nimi setká stejně jen v orální podobě. A literární narativní text bratří Grimmů je tomuto faktu uzpůsoben, což uvidíme na konkrétních příkladech. Soubor povídek je rozdělen na dva oddíly: *Livre premier* a *Livre deuxième*. Celkem je ve sbírce obsaženo třicet pět pohádek, z nichž citujeme ty nejznámější: *La Belle au Bois Dormant*, *Blancheneige*, *Les deux frères*, *L'eau de Jouvence*, *La gardeuse d'oies à la fontaine* atd. Vypravěč vypráví příběh někoho jiného a zůstává vně příběhu (nejsou zde žádné vstupy vypravěče v podobě *je* nebo *nous*).

Začneme úryvkem, který pochází z pohádky *Le corbeau*.

Příklad 13:

*Il était une fois une reine qui avait une fillette encore toute petite qu'elle devait porter dans ses bras. Un jour, l'enfant ne fut pas sage, elle ne tenait pas en place quoi que sa mère pût lui dire. Celle-ci s'impatienta, et comme une volée de corbeaux traçaient des cercles autour du château, elle ouvrit la fenêtre et dit: « Je voudrais que tu sois un corbeau et que tu t'envoles, ainsi j'aurais, la paix. » À peine eut-elle dit ces mots que l'enfant fut changée en corbeau et, quittant son bras, s'envola par la fenêtre. Elle s'en fut dans une sombre forêt et y resta longtemps, et ses parents n'eurent plus de ses nouvelles. Quelque temps après, un homme prit un chemin qui le conduisait dans **cette forêt**, il entendit le corbeau appeler et suivit la voix: et quand il se fut approché, le corbeau dit: « Je suis princesse de naissance et j'ai été enchantée, mais toi tu peux me délivrer. - Que dois-je faire ? » dit-il (Grimm, 1979, 251).*

Na poměrně krátkém úseku literárního narativního textu zde vypravěč umístil hned dvakrát demonstrativní determinant.

První použití demonstrativního determinantu *ces mots* identifikuje předmět řeči odkazem do jazykového kontextu. Spojení *ces mots* odkazuje shrnujícím výrazem *mots* posíleným determinantem *ces* k obsahu předchozí věty v přímé řeči:

„Je voudrais que tu sois un corbeau et que tu t’envoles, ainsi j’aurais, la paix.“

Spojení *ces mots* odkazuje k předmětu řeči koreferenční anaforou založenou na identitě předmětu řeči.

Druhé použití demonstrativního determinantu *cette forêt* neidentifikuje předmět řeči odkazem do společně sdílené zkušenosti. Prostudováním následujícího jazykového kontextu můžeme vyvodit, že nejde ani o kataforickou funkci demonstrativního determinantu. Předmět řeči je naopak zmíněn v předešlém jazykovém kontextu:

„Elle s’en fut dans une sombre forêt.“

Spojení *cette forêt* anaforizuje koreferenční anaforou *une sombre forêt*. Opakovaný výraz *forêt* a demonstrativní determinant „ukazují“ prstem právě popsanou informaci.

Další příkladem bude použití demonstrativního determinantu v pohádce *De celui qui partit en quête de la peur*.

Příklad 14:

Lorsqu’il y avait une tâche à faire, c’était toujours l’aîné qui devait s’en charger, mais si son père lui demandait d’aller chercher quelque chose à une heure tardive ou la nuit, et que le chemin passât par le cimetière ou quelque autre lieu horrifant, il répondait:

« Oh non, père, je n’irai pas, ça me donne la chair de poule », car il était peureux. Ou bien encore quand, le soir à la veillée, on racontait de ces histoires qui vous font dresser les cheveux sur la tête, les auditeurs disaient parfois: « Brr, ça vous donne la chair de la poule. » Le cadet était assis dans un coin et écoutait tout cela et ne parvenait pas à comprendre ce que cela voulait dire (Grimm, 1979, s. 27).

Uvedené spojení *ces histoires* neodkazuje k předchozímu jazykovému kontextu. Naopak, demonstrativní determinant kataforicky anticipuje informaci uvedenou ve vedlejší větě vztahné: *qui vous font dresser les cheveux sur la tête*.

V naší analýze jsme již studovali kataforickou funkci, ale zde jde o specifický příklad.

M.-N. Gary-Prieur (1998b) studovala kataforickou funkci demonstrativního determinantu podrobně a zejména se věnovala případům, kdy je předmět řeči identifikován vedlejší větou. Podle autorky mohou nastat dva případy:

- 1) předmět řeči je obecný
- 2) předmět řeči je jedinečný.

V prvním případě je předmět řeči identifikován jako patřící do skupiny, která má svá specifika. Zde se názor Gary-Prieur setkává s pohledem P. Charaudeaua, který jsme uvedli v podkapitole 2.3 – P. Charaudeau hovoří o efektu typizace. Gary-Prieur uvádí, že zobecnění nastává pouze v případě, že nominální skupina s demonstrativním determinantem je v plurálu. V případě singuláru by byl předmět řeči chápán jako jedinečný (Gary-Prieur, 1998, s. 45-52).

Toto vysvětlení Gary-Prieur zcela ozřejmuje příklad, který jsme uvedli od bratří Grimmů:

ces histoires qui vous font dresser les cheveux sur la tête (Grimm, 1979, 27).

Vypravěč mluví o příbězích, které mají obecný rys, že z nich vstávají hrůzou vlasy. Nejde o konkrétní příběh, ale o skupinu příběhů, která se touto vlastností hrůzostrašnosti liší od jiné skupiny příběhů.

Druhý bod studie (věnující se předmětu řeči, který je jedinečný) se dle autorky liší tím, že pokud bychom vedlejší větu vymazali, nemělo by to žádný vliv na logický statut předmětu řeči: je jedinečný a jedinečným by zůstal. Nastane pouze situace, že demonstrativní determinant uvede předmět řeči, o kterém dosud nebyla žádná zmínka. Autorka upozorňuje, že toto tvrzení lze uplatnit, pouze pokud demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči konkrétní. Pokud je předmět řeči abstraktní, přítomnost vedlejší věty je nutná (Gary-Prieur, 1998, s. 47-49).

Dalším příkladem se vrátíme k odkazování do nikoli následujícího, ale předchozího jazykového kontextu.

Pasáž pochází z příběhu *Le fidèle Jean*.

Příklad 15:

*Puis il ajouta: « Après ma mort, tu lui montreras tout le château, toutes les chambres, les salles, les souterrains et les trésors qui y sont : mais tu ne lui montreras pas la dernière chambre au bout du long couloir où est caché le portrait de la princesse du Toit d'or. S'il aperçoit **ce portrait**, il concevra pour elle une passion violente et tombera en syncope et sera à cause d'elle exposé à de grands malheurs; c'est de cela que tu dois le protéger. »* (Grimm, 1979, 42-43).

Tato pasáž pochází ze začátku literárního narativního textu, přesto vidíme, že si autoři raději zvolili cestu anaforického odkazování. Spojení *ce portrait* anaforizuje opakováním stejného výrazu a demonstrativním determinantem předmět řeči uvedený v předešlé výpovědi – *le portrait de la princesse du Toit d'or*.

Tento příklad dokazuje, že autoři pohádek lpí na textové koherenci. Jejich záměrem je, aby čtenář (často malý nebo mladý čtenář) se v literárním narativním textu neztratil.

Doposud jsme k rozboru pohádek bratří Grimmů volili příklady, ve kterých se jednalo o odkazování do jazykového kontextu a tento jazykový kontext byl vzdálený pouze několik málo výpovědí od výpovědi s demonstrativním determinantem. V pohádkách bratří Grimmů ale nalezneme i použití nominálního syntagmatu s demonstrativním determinantem, kde je toto syntagma poměrně dost vzdálené od výpovědi s předmětem řeči, ke kterému odkazuje. Následující pasáž je opět z pohádky *Le fidèle Jean* a následuje po pasáži výše citované.

Příklad 16:

Et quand le fidèle Jean eut encore une fois donné sa parole au vieux roi, celui-ci se tut, posa sa tête sur l'oreiller et mourut.

Quand le vieux roi eut été porté en terre, le fidèle Jean raconta au jeune roi ce qu'il avait promis à son père sur son lit de mort et dit: « Je tiendrai certainement ma promesse, je te serai fidèle comme à lui, et dût-il m'en coûter la vie. » Quand le deuil fut passé, le fidèle Jean lui dit: « Il est temps à présent que tu voies ton

*héritage: je vais te montrer le château de ton père. » Alors il lui fit visiter de haut en bas et lui montra toutes les richesses et les chambres somptueuses : mais il n'ouvrit pas **cette unique chambre** où se trouvait le portrait dangereux (Grimm, 1979, 43).*

Spojení *cette unique chambre* identifikuje předmět řeči odkazem do jazykového kontextu předchozího, jde tedy o anaforickou funkci demonstrativního determinantu. Anafora je zde realizována pomocí zopakování stejného výrazu a použití demonstrativního determinantu. Zároveň demonstrativní determinant *cette* kataforicky anticipuje informaci o pokoji uvedenou vedlejší větou – *où se trouvait le portrait dangereux*.

Demonstrativní determinant tedy nabývá i kataforickou funkci. Vypravěč takto zajistil, že čtenář předmět řeči bez problému identifikuje. Zajímavé je také srovnat obě výpovědi s daným předmětem řeči:

1) *la dernière chambre au bout du long couloir où est caché le portrait de la princesse du Toit d'or*

2) ***cette unique chambre** où se trouvait le portrait dangereux.*

Obě výpovědi obsahují téměř schodnou identifikaci předmětu řeči a je použito téměř stejné konstrukce se spojkou *où*. Výsledkem je posílení identity předmětu řeči.

Poslední příklad z literárního narativního textu bratří Grimmů, který uvedeme, pochází z pohádky *L'oiseau d'or*. Doposud citovaná použití demonstrativního determinantu odrážela, jak demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči odkazem do jazykového kontextu. V následujícím příkladě nepůjde o odkazování do jazykového kontextu:

Příklad 17:

*Le fils aîné se mit en route, se fiant à son intelligence il se croyait sûr de trouver l'oiseau d'or. Après avoir fait un bout de chemin, il vit un renard assis à l'orée d'un bois, il épaula son fusil et le visa. Le renard s'écria: « Ne tire pas, en échange je te donnerai un bon conseil. Tu es parti à la recherche de l'oiseau d'or et **ce soir** tu arriveras dans un village où il y a deux auberges qui se font face. L'une est toute*

brillante de lumières, et on y mène joyeuse vie : mais n'y entre pas, va dans l'autre, même si tu lui trouves mauvaise apparence. » (Grimm, 1979, 159).

V citovaném příkladě demonstrativní determinant neidentifikuje předmět řeči ani odkazem do jazykového kontextu ani odkazem do společně sdílené zkušenosti. Demonstrativní determinant spojení *ce soir* identifikuje předmět řeči odkazem do situace (časově). Tento typ identifikace jsme studovali již u A. Malrauxe a M. Tourniera. U obou autorů bylo možné na základě doplňkových informací z jazykového kontextu vytvořit časovou osu a na základě této časové osy předmět řeči přesně určit (většinou šlo o přesné určení na dny, u Malrauxe dokonce na hodiny). Zde předmět řeči nemůžeme detailně identifikovat, nemůžeme určit, o jaký večer jakého data či roku se jedná. *Ce soir* lze identifikovat pouze jako totožný s večerem, za kterého výpověď s demonstrativním determinatem vzniká. Vzhledem k tomu, že se jedná o úryvek z literárního narativního textu fiktivního, je tato identifikace dostačující. Cílem pohádky je vytvořit fiktivní svět, ve kterém mladý princ hledá ptáka ohniváka. Pokud by bylo možné zjistit přesné datum večera (během kterého princ nalezne dvě pohostinství), fiktivní svět by byl zpochybněn.

Hlavní úlohou demonstrativního determinantu je v tomto případě přispět k výstavbě fiktivního světa. Demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči odkazem do situace. Tato situace není reálná, ale je fiktivní. Tento fakt ale nebrání, aby identifikace byla naplněna.

Shrnutí

Romány M. Tourniera i A. Malrauxe jsou fiktivní, přesto obsahují pasáže, které by se daly interpretovat jako přepis reálných událostí. U literárního narativního textu bratří Grimmů je tomu přesně naopak. Časoprostor vypravěče je čistě fiktivní a každý náznak reálnosti by působil proti smyslu a zaměření pohádek. Demonstrativní determinant je v tomto literárním narativním textu použit zejména jako posila k vytvoření fiktivního světa nebo jako nástroj k posílení textové koherence. Textová koherence je u pohádek důležitým faktorem, poněvadž malý čtenář, který nemá

textovou oporu a pohádku slyší pouze v orální podobě, musí mít možnost identifikovat všechny předměty řeči a správně pochopit vyprávěný příběh.

Závěr

Cílem této práce bylo ilustrovat použití demonstrativního determinantu v současné francouzštině a jeho použití v literárním narativním textu.

V teoretické části jsme shrnuli, že demonstrativní determinant identifikuje předmět řeči odkazem do situace, do jazykového kontextu nebo do společně sdílené/encyklopedické zkušenosti. Pokud v současné francouzštině v běžné konverzaci použije mluvčí demonstrativní determinant, dojde k identifikaci předmětu řeči jedním z těchto způsobů. V dnešním světě moderních technologií se běžná komunikace stává čím dál rychlejší a stručnější. Spoluúčastníci komunikace tak volí prostředky ekonomické, které komunikaci zkrátí a urychlí – demonstrativní determinant je bezesporu takovým prostředkem. Otázkou zůstává, zda je tato volba vždy správná, neboť někdy za cenu rychlosti a stručnosti se komunikace stává nepřehlednou a spoluúčastník komunikace neví, k jakému předmětu řeči determinované substantivum odkazuje.

V rozboru jsme přešli k použití demonstrativního determinantu v literárním narativním textu. Literární narativní text je specifický útvar, při jehož interpretaci musíme brát v potaz, že moment vypovídání vypravěče není totožný s momentem čtení čtenáře.

V námi studovaných příkladech většinou demonstrativní determinant identifikoval předmět řeči odkazem do jazykového kontextu, častěji odkazem do kontextu následujícího.

Ani v jednom z rozebíraných příkladů nebylo možné najít identifikaci předmětu řeči odkazem do společně sdílené zkušenosti. Vysvětlení je třeba hledat ve specifčnosti literárního narativního textu – čtenář a vypravěč nejsou skutečnými spoluúčastníky komunikace, jako jsou například dva přátelé, kteří se potkají na ulici a zahájí konverzaci. Vypravěč (jehož vypovídání vede spisovatel) nemá se čtenářem žádnou společnou zkušenost. Jistě najdeme texty, ve kterých je tento závěr neplatný a spisovatel použije demonstrativní determinant, který bude spolu se substantivem odkazovat do společně sdílené zkušenosti se čtenářem. Takové texty jsou buď a) faktografické povahy nebo b) vypravěč čtenáře vyzve, aby s ním sdílel danou

zkušenost, a tím pádem může vypravěč dále v textu s touto zkušeností pracovat jako se společnou a pro čtenáře známou.

Vypravěč nemá se čtenářem ani společnou situaci. Opírajíce se o závěry G. Kleibera, jsme se uchýlili ke konstatování, že společná situace zahrnující čtenáře i vypravěče existuje, ale je fiktivní. Na základě rozebraných děl lze vyvodit, že čím více kladl autor důraz rozpracování fiktivního světa, tím více jsme mohli najít použití demonstrativního determinantu, který se substantivem odkazoval do situace. Tato situace byla v mnoha případech popsána jazykovým kontextem, ale nebylo to pravidlem. V románech *Le roi des aulnes* M. Tourniera i *La condition humaine* A. Malrauxe jsme zaznamenali, že popis situace byl sice jazykovým kontextem naplněn, ale tento popis stál v textu o několik stran dříve než výpověď s demonstrativním determinanem. Čtenáře tento postup vede k tomu, že se nevrací do textu a nehledá přesný popis situace, ale situaci si dotvoří dle své imaginace a části textu, který právě čte – slovy G. Kleibera stane se součástí fiktivní situace a příběh se odehrává okolo něj.

Výjimečný byl případ pohádek. Bratři Grimmové samozřejmě také kladli důraz na propracování fiktivního světa, nicméně najdeme v jejich díle velmi málo použití demonstrativního determinantu, která by se dala interpretovat jako odkazující se substantivem do situace. Ve většině případů byla identifikace předmětu řeči zajištěna velmi blízkým jazykovým kontextem, často předešlou výpovědí. Takovým způsobem autoři zajistili správné pochopení příběhů i pro malého čtenáře. Demonstrativní determinant zde byl významným prvkem textové koherence každého příběhu.

Textová koherence byla propracovaná i u Malrauxe a Tourniera. Tournier například odkazoval demonstrativním determinanem k předmětu řeči, který byl uveden o pět stran dříve, a tento předmět řeči nebyl identifikovatelný ani na základě fiktivní situace. Pro malého čtenáře by byl tento postup nesrozumitelný, pro dospělého adresáta je akceptovatelný.

Závěrem lze tedy shrnout, že demonstrativní determinant použitý v literárním narativním textu vždy vyžaduje čtenářovu zvýšenou pozornost. Často jde totiž o

prvek, který významně přispívá k výstavbě fiktivního světa, a jeho nepochopením se čtenář ochuzuje o zážitek z četby tohoto textu.

Cílem této práce nebylo objevení nového použití demonstrativního determinantu. Naším cílem bylo v analýze potvrdit, že ne vždy jde jednoznačně vyvodit, o jaké použití demonstrativního determinantu se jedná, a nalezneme příklady, které se dají interpretovat vícero způsoby. Vzhledem k tomu, že naše analýza byla provedena na fiktivních literárních narativních textech, tato nejednost ve výkladu použití demonstrativního determinantu nijak nenarušovala identifikaci předmětů řeči. Předmět řeči musí být vždy identifikovatelný, záleží však na čtenáři, jakou cestu identifikace zvolí.

V budoucnosti budou jistě objevena další použití demonstrativního determinantu a stávající funkce budou nově interpretovány. Z našeho pohledu zůstává zásadním a hlavním kritériem pro interpretaci nominální skupiny determinované demonstrativním determinantem čtenářovo porozumění a pochopení textu.

Conclusion

Prédéterminant démonstratif en français moderne et ses rôles dans le texte.

Les déterminants reflètent le genre et le nombre des substantifs qu'ils précèdent. Même si les déterminants ont des points communs avec les adjectifs, à notre avis il faut distinguer deux classes de mots – la classe des adjectifs et la classe des déterminants.

Il existe plusieurs opinions pour classer les déterminants, nous avons choisi celle de M. Perret qui classe les déterminants en deux grandes groupes: référants ou désignateurs et quantifiants.

Notre étude a été consacrée au déterminant démonstratif. La désignation plus exacte serait le prédéterminant démonstratif, mais ce terme est utilisé très rarement. Dans les travaux des auteurs contemporains (M.-N. Gary-Prieur, M. Léonrad, W. De Mulder, G. Philippe), nous retrouvons simplement le terme court – le démonstratif.

Du point de vue morphologique, il existe quatre formes du déterminant démonstratif: *ce, cet, cette, ces*. Du point de vue sémantique, le démonstratif actualise et identifie le nom. Le déterminant démonstratif forme avec le substantif un groupe nominal. De la perspective de la linguistique textuelle, le groupe nominal représente une unité linguistique. Cette unité linguistique a son référent et le déterminant démonstratif aide à identifier ce référent en le « désignant » dans la situation, dans le contexte linguistique ou dans la connaissance partagée.

Il peut surgir des cas dans lesquels le référent ne se trouve ni dans la situation, ni dans le contexte linguistique, ni dans la connaissance partagée.

Notre analyse s'est concentrée sur les textes narratif littéraires. C'est le domaine qui présente assez de particularités.

La première particularité que nous avons souligné pour des textes littéraires, c'est le décalage entre le moment de l'énonciation et le moment de la lecture. Il en résulte la question suivante – est-ce que le groupe nominal démonstratif peut identifier le référent par le truchement de la situation ? La situation n'est pas la même pour la narrateur et pour le lecteur, le lieux et le temps du narrateur et du lecteur sont différents.

W. De Mulder propose la solution suivante – le groupe nominal démonstratif

peut identifier le référent par le truchement de la situation fictive.

G. Kleiber propose une autre solution. Kleiber a étudié le tout premier exemple du déterminant démonstratif dans le premier chapitre du roman *Les Météores* de M. Tournier – cette côte de la baie de l'Arguenon. Selon Kleiber, dans cet emploi, le groupe nominal démonstratif renvoie au lieu fictif englobant lecteur et narrateur. Cette hypothèse nous a servi dans l'analyse des textes. Surtout dans le texte de M. Tournier, nous retrouvons beaucoup d'emplois des déterminants démonstratifs qui sont, selon notre opinion, à la limite entre l'emploi anaphorique et situationnel. Nous avons procédé à l'analyse du point de vue du lecteur. Le lecteur joue le rôle primordial dans l'interprétation des textes.

En comparant les deux textes, celui de Tournier et celui de Malraux, Tournier met plus d'accent sur le côté fictif du texte; le héros est un ogre humain qui « croit à sa nature féérique ». Par contre, le texte de Malraux ressemble à un texte qui raconte des événements réels; un groupe de révolutionnaires essaient de réussir un coup d'État. Tous les deux textes portent des signes d'une agenda – il y a des indicateurs spatiaux et temporels, comme la date, l'heure, le lieu. Ces indicateurs créent la situation d'énonciation fictive.

Pour les emplois des déterminants démonstratifs qui sont entre anaphore et deixis, le lecteur a deux possibilités pour identifier le référent :

1) au fur et à mesure que les groupes nominaux démonstratifs apparaissent, le lecteur va retourner dans le contexte linguistique et chercher le référent

2) il va tenir compte de ces indicateurs spatio-temporels et ces indicateurs vont l'aider à reconstruire dans sa tête la situation fictive de l'histoire racontée. La situation fictive crée, le lecteur va s'en servir pour l'identification des groupes nominaux démonstratifs suivants.

Dans la deuxième possibilité, la situation imaginée par le lecteur ne sera jamais la même que la situation décrite par le contexte linguistique. Les différences sont dues à l'imagination du lecteur, en général au facteur humain. Le lecteur n'est pas capable de détenir dans sa mémoire toutes les informations indiquées dans le texte.

Nous insistons sur le fait que dans la lecture des textes de fiction le but ne

consiste pas à reproduire le texte à la lettre. Le lecteur est invité dans le monde de l'imagination et il peut interpréter le texte comme il veut. La référence doit être assurée, mais il ne dépend que du lecteur s'il va identifier le référent par le truchement de la situation ou du contexte linguistique.

Le cas particulier de notre analyse est celui des Contes de frères Grimm. Dans ce texte, la référence est dans la plupart des cas assurée par le contexte linguistique. Même si ce texte est fondé sur l'existence du monde imaginaire, le lecteur ne confronte jamais la référence ambiguë.

L'explication de cette approche réside, selon notre avis, dans la présence de l'enfant. L'enfant, soit comme lecteur, soit comme auditeur, ne fixe pas son attention sur l'histoire pour longtemps. Il en résulte que la référence doit être accomplie dans le délais le plus court. Contes de Grimm répondent à cette exigence; le référent du groupe nominal démonstratif se trouve le plus souvent dans le contexte linguistique (par exemple dans l'énoncé précédent). Ainsi, l'enfant puisse se concentrer sur l'histoire racontée.

Il est vrai que dans ce texte existent des emplois du déterminant démonstratif qui puissent être interprétés comme situationnels (le déterminant démonstratif « désigne » le référent qui se trouve dans la situation fictive) mais ces emplois sont très rares.

Dans aucun des trois textes notre analyse n'a relevé des emplois du déterminant démonstratif désignant le référent dans la connaissance partagée. Le narrateur et le lecteur n'ont pas la connaissance partagée réelle. Cela n'empêche pas que les futures études vont examiner cette domaine de la connaissance partagée et elles vont peut-être corroborer l'opinion de l'existence de la connaissance partagée fictive.

Résumé

Demonstrativní predeterminant v současné francouzštině a jeho fungování v textu.

Zastáváme názor, že determinanty mají být vyděleny jako samostatná slovnědruhovká kategorie a nemají být začleňovány do kategorie adjektiv. Souhlasíme také s tvrzením, že přesnější označení je demonstrativní predeterminant. My jsme zvolili označení demonstrativní determinant, neboť ve většině současných prací francouzských autorů je toto označení častější než označení predeterminant.

K definici demonstrativního determinantu je třeba nahlížet dvě hlediska – hledisko morfosyntaktické, slovnědruhovká a hledisko sémantické, komunikativně-textové. Z hlediska morfosyntaktického nabývá demonstrativní determinant čtyř forem *ce, cet, cette, ces* a odráží rod a číslo substantiva, které předchází. Z hlediska komunikativně-textového demonstrativní determinant nejen identifikuje, ale také aktualizuje předmět řeči.

Literární narativní text je bohatým zdrojem ke studiu funkcí, které může demonstrativní determinant nabývat. Demonstrativní determinant může identifikovat předmět řeči odkazem do situace, do jazykového kontextu nebo do společně sdílené zkušenosti.

V literárním narativním textu vzniká otázka, zda může být naplněna identifikace předmětu řeči odkazem do situace a do společně sdílené zkušenosti. Náš rozbor povrdil, že lze aplikovat teorie francouzských lingvistů, kteří odkazování do situace chápou jako odkazování do situace ne reálné, ale fiktivní. Použitý demonstrativní determinant pak odráží vypravěčův záměr, zda chce čtenáře zapojit do této fiktivní situace, nebo zda preferuje čtenáři zajistit rychlou a snadnou identifikaci předmětu řeči pomocí předchozího či následujícího jazykového kontextu.

Náš rozbor neobjevil žádné použití demonstrativního determinantu, které by identifikovalo předmět řeči odkazem do společně sdílené zkušenosti.

Summary

The demonstrative pre-determiner in current French and its functioning in the text.

We agree that the determiners should be formed in a separate word species category and not to be incorporated into the category of adjectives. We also agree with the argument that more specific term is the demonstrative pre-determiner, but this term has different signification in English. We chose the term of demonstrative determiner because this term is much closer to French term.

For definition of the demonstrative determiner it is necessary to see two aspects – the morphosyntactic/ word species aspect and the semantic/communicative-textual aspect. In the morphosyntactic aspect, the demonstrative determiner takes four forms *ce, cet, cette, ces* and it reflects the gender and number of the noun.

In the communicative-textual aspect the demonstrative determiner not only identifies, but also it actualises a noun.

The literary narrative text is a rich source for studying the functions which the demonstrative determiner could acquire. The demonstrative determiner designates the referent of noun in space, in context or in common shared experience.

In the narrative text, the question arises whether identification of referent in space and common shared experience. Our analysis confirmed that French linguist's theories can be applied – reference to space should be considered as reference to fictive space. If the demonstrative determiner refers to space, the audience (= the reader) needs to be able to imagine this fictive space, as he would be part of it (George Kleiber's theory - fictive space involves as much narrator as reader). This kind of reference requires reader's high attention.

If the demonstrative determiner refers to linguistic context, the reader is always able to find the referent on the previous or following pages of this narrative text.

Our study did not discover any use of the demonstrative determiner where the referent would be identified by common shared experience.

Bibliografie

Odborná literatura:

- Adam, J.-M. (1976): *Linguistique et discours littéraire, Théorie et pratique des textes*, Librairie Larousse, Paris.
- Bénard, J. (1998): Démonstratifs insolents. De quelques emplois du démonstratif dans le texte célinien, *Langue française*, 30, 120, Paris, s. 110-124.
- Benveniste, É. (1966): *Problèmes de linguistique générale*, Éditions Gallimard, Paris.
- Brunel, P. „et al“ (2001): *Histoire de la littérature française*, Bordas, Paris.
- Bühler, K. (1934): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Gustav Fischer, 1982(=UTB 1159), Stuttgart.
- Charaudeau, P. (1992): *Grammaire du sens et de l'expression*, Hachette, Paris.
- Chevalier, J.-C., Arrivé, M. „et al“.(1964): *Grammaire Larousse du français contemporain*, Librairie Larousse, Paris.
- Corblin, F. (1983): Défini et démonstratif dans la reprise immédiate, *Le français moderne*, 51, 2, Paris, s. 118-134.
- Corblin, F. (1987): *Indéfini, défini et démonstratif, Constructions linguistiques de la référence*, Droz, Genève-Paris.
- Corblin, F. (1995): *Les formes de reprise dans le discours, Anaphores et chaînes de la référence*. Presses Universitaires de Rennes.
- De Mulder, W. (1998): Du sens de démonstratifs à la construction d'univers, *Langue française*, 30, 120, Paris, s.21-32.
- De Salins, G.-D. (1996): *Pour l'enseignement/ Apprentissage du FLE*, Didier/Hatier, Paris.
- Duras, M. (1990): *La vie tranquille, Un barrage contre le Pacifique, La marin de Gibraltar, Les petits chevaux de Tarquinia, Des journées entières dans les arbres*, Gallimard, Paris.
- Gary-Prieur, M.-N., Noailly, M. (1996): Démonstratifs insolites, *Poétique*, 26, 105, Paris, s.111-121.

- Gary-Prieur, M.-N. (1998): Le démonstratif dans les textes et dans la langue, 2. Le démonstratif, désignateur personnel, *Langue française*, 30, 120, Paris, s.11-20.
- Gary-Prieur, M.-N. (1998b): La dimension cataphorique du démonstratif. Étude de constructions à relative, *Langue française*, 30, 120, Paris, s.44-50.
- Grevisse, M., Goose, A. (1990): *Nouvelle grammaire française*, Duculot, Paris.
- Hlavsa, Z., Daneš, F., Grepl, M. (1987): *Mluvnice češtiny (3)- Skladba*, Academia, Praha.
- Jakobson, R. (1963): *Essais de linguistique générale*, Les Éditions de Minuit, Paris.
- Kleiber, G. (1983) : Les démonstratifs (démonstrent-ils?, Sur le sens référentiel des adjectifs et pronoms démonstratifs, *Le français moderne*, 51, 2, Paris, s. 99-117.
- Kleiber, G. (1998): Les démonstratifs à l'épreuve du texte ou sur «*Cette côte de la baie de l'Arguenon*», *Langue française*, 30, 120, Paris, s.77-94.
- Kleiber, G. (2006): Démonstratifs: emplois à la mode et mode(s) d'emploi, *Langue française*, 38, 152, Paris, s.9-23.
- Loucká, H. (2005): *Introduction à la linguistique textuelle*, Karolinum, Praha.
- Mainueneau, D. (2000): *Éléments de linguistique générale pour le texte littéraire*, Nathan Université, Paris
- Mauger, G. (1968): *Grammaire pratique de français d'aujourd'hui-langue parlée, langue écrite*, Librairie Hachette, Paris.
- Perret, M. (2005): *L'Énonciation en grammaire de texte*, Arman Colin, Paris.
- Philippe, G. (1998): Les démonstratifs et le statut énonciatif des textes de fiction: l'exemple des ouvertures de roman, *Langue française*, 30,120, Paris, s. 51-65.
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch., Rioul, R. (2007): *Grammaire méthodique du français*, PUF, Paris.
- Tournier, M. (1975): *Les Météores*, Gallimard, Paris.
- Tomassone, R. (1996): *Pour enseigner la grammaire*, Delagrave Pédagogie, Paris.
- Šabršula, J. (1975): *Slovní druhy současné francouzštiny*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1.

Štícha, F.(1999): K deikticko-anaforickým funkcím lexéme *ten*, *Slovo a slovesnost*, 60, č.2, Praha, s. 123-135.

Wagner, R.L., Pinchon, J. (1962): *Grammaire du français classique et moderne*, Librairie Hachette, Paris.

Weinrich, H. (1989): *Grammaire textuelle du français*, Didier/Hatier, Paris.

Rozebíraná díla:

Grimm (1979): *Contes*, Éditions Gallimard, Paris.

Malraux, A. (1997): *La condition humaine*, Éditions Gallimard, Paris.

Malraux, A. (1996): *Lidský úděl*, Tichá Byzanc, Praha.

Tournier, M. (2007): *Le roi des Aulnes*, Éditions Gallimard, Paris.